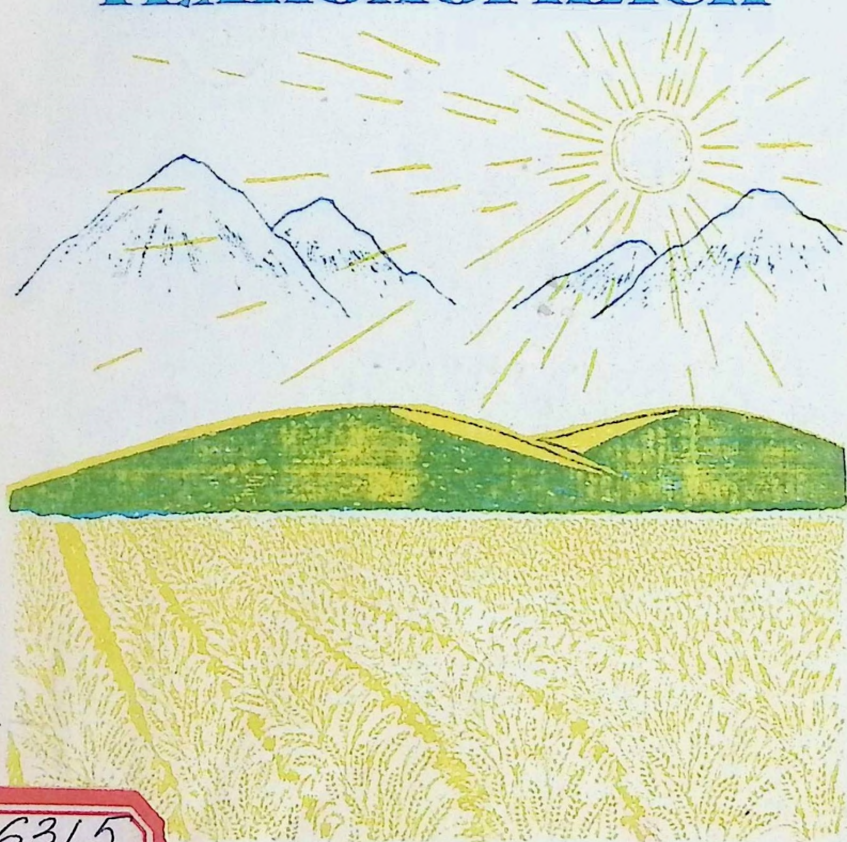

82666

**СУҒОРИЛАДИГАН ВА
ЛАЛМИ ЕРААРДА
КУЗГИ БОШОҚЛИ ДОН
ЭКИНЛАРИНИ
ПАРВАРИШ ҚИЛИШ
ТЕХНОЛОГИЯСИ**

631.5
с-89

82666
С-89

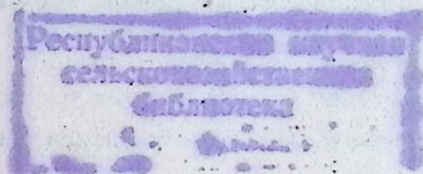
631.587:664.6/.7

Жаҳон қўли

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув
хўжалиги вазирлиги
Ўзбекистон қишлоқ хўжалик илмий-ишлаб
чиқариш маркази

СУҒОРИЛАДИГАН ВА ЛАЛМИ
ЕРЛАРДА КУЗГИ БОШОҚЛИ ДОН
ЭКИНЛАРИНИ ПАРВАРИШ
ҚИЛИШ
ТЕХНОЛОГИЯСИ

инв 355228

«Ҳаёт» нашриёти
Андижон - 2000 йил.

*Ушбу тавсиялар Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги,
Ўзбекистон қишлоқ хўжалик илмий-ишлаб чиқариш мар-
кази, Андижон суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли
ўсимликлар илмий-тадқиқот институти, Ғаллаорол филиали
олимлари ва мутахассислари томонидан тайёрланди.*

МУАЛЛИФЛАР:

И. Қобулов	- Андижон вилояти ҳокимининг биринчи ўринбосари.
А. О. Омонов	- Ўзбекистон қишлоқ хўжалик илмий-ишлаб чиқариш маркази бош директорининг ўринбосари, қишлоқ хўжалик фанлари доктори, профессор.
Ғ. О. Отабоев	- Ўзбекистон қишлоқ хўжалик илмий-ишлаб чиқариш маркази ғаллачилик бўлими бошлиғи, иқтисод фанлари номзоди.
Р. Тўланов	- Андижон суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти директори.
Б. Жалолов	- «Андижондонмахсулот» акционерлик уюшмасининг раиси.
И. Эгамов	- Андижон суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти, илмий ишлар бўйича директор ўринбосари, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди.
К. Насриддинов	- Андижон суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти, ўсимликларни ҳимоя қилиш бўлими бошлиғи, қишлоқ хўжалик фанлари номзоди.

Суғориладиган ва лалми ерларда кўпчи бошоқ дон экинларини етишти-
риш технологияси.

ХГ - Ж - 26-28-2000.

© «Ҳаёт» А. 2000 й.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори

СУҒОРИЛАДИГАН ЕРЛАРДА ҒАЛЛА ВА ДУККАКЛИ ЎСИМЛИКЛАР ИЛМИЙ- ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ТЎҒРИСИДА

Ғалла ва дуккакли дон экинлари селекцияси ва уруғчиликни ривожлантириш, уларни суғориладиган ерларда экиш технологияларини такомиллаштириш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси **ҚАРОР ҚИЛАДИ:**

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий-ишлаб чиқариш маркази, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг «Ғалла» илмий-ишлаб чиқариш бирлашмасининг Андижон филиали негизида суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институтини ташкил этиш тўғрисидаги таклифи қабул қилинсин. Институт бўлинмаларининг тузилмаси 1-иловага мувофиқ тасдиқлансин.

Ғаллаорол шаҳридаги «Ғалла» илмий-ишлаб чиқариш бирлашмаси Ғалла ва дуккакли ўсимликлар институтининг филиалига айлантирилсин. Унга лалми деҳқончилик зонасида ғалла, дуккакли ва мойли экинлар селекцияси, уруғчилиги, экиш технологияларини ривожлантиришнинг илмий муаммоларини ҳал этиш юклансин.

Суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар институтининг тузилмаси ва ходимларининг

чекланган сони 2-ва 2-«а» иловаларга мувофиқ 85 нафар (хизмат кўрсатувчи ходимлардан ташқари)дан иборат этиб тасдиқлансин, улардан 47 нафари Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий-ишлаб чиқариш маркази бўлимлари ходимларининг умумий сони ва иш ҳақи фонди ҳисобидан қўшимча равишда ажратилади.

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий-ишлаб чиқариш маркази биринчи муддатда институтни илмий кадрлар билан бутласин.

Селекция ва уруғчилик, ғалла, дуккакли дон экинлари ва мойли экинлар экиш технологиялари такрор ва оралиқ экинларни кенг қўллаш асосида суғориладиган ерлардан йил давомида фойдаланиш бўйича тадқиқотларни кенгайтириш ва чуқурлаштириш ғалла етиштирувчи юсак ривожланган мамлакатларнинг етакчи илмий муассасалари билан алоқаларни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш, ушбу мамлакатлар бошоқли дон экинларининг энг яхши навларини ўрганиш ва жорий етиш Ғалла ва дуккакли ўсимликлар институтининг асосий вазифалари ҳисоблансин.

Ўзбекистон Республикаси. Фан ва техника давлат қўмитаси ғалла, дуккакли дон экинлари ва мойли экинлар етиштиришни ривожлантириш муаммолари бўйича тадқиқотларни, республиканинг табиий иқлим шароитлари учун бошоқли дон экинларининг юқори унумли навларини яратишни устувор йўналиш деб ҳисобласин.

Бошоқли дон экинлари селекцияси ва уруғчилиги илмий таъминланишини ривожлантириш учун «Ўздон-махсулот» давлат акциядорлик корпорациясига Андижон вилоятида етиштирилган 1997 йил ҳосилидан олинган бошоқли дон экинлари уруғини хўжаликларга сотиш нархига 0,025 фоиз устама билан сотишга рухсат берил-

син, ушбу маблағлар кейинчалик Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий-ишлаб чиқариш марказига берилсин.

Вазирлар Маҳкамасининг Раиси

И. КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри.

1997 йил, 25 август.

ЯНГИЧА ФИКРЛАБ, ЯНГИЧА ИШЛАШГА ЎРГАНАЙЛИК

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов қишлоқ хўжалигидаги ислохотларнинг бориши, пахта ва дон етиштириш, гўза парвариши ва галла ўрим-йигими қандай бораётгани, соҳага тааллуқли янги қонунларнинг жойларда қай даражада тадбиқ этилаётгани билан танишиш мақсадида 18 июнь куни Андижон вилоятида бўлди.

Президентимизнинг водий бўйлаб сафари Андижон вилоятдан бошланди. Дастлаб Олтинкўл тумани «Намуна» жамоа хўжалигидаги Маъруф Насриддинов бошчилик қилаётган бригаданинг буғдойзорлари кўздан кечирилди.

Дехқон мавсумда ўз ташаббуси билан хориждан келтирилган юқори навли буғдой уруғлигини гектар бошига ўртача 230 килограммдан эккан эди. Экин алоҳида меҳр ва эътибор билан парвариш қилингани туфайли мўл ҳосил етиштирилди. Уруғлик сепилишидан илгари ер яхшилаб текислангани, экин суғорилгандан кейин ўтоқ қилиниб, бегона ўтлардан тўзалангани ўз самарасини берди.

Хўжалик аъзолари билан суҳбат чоғида бу даладан ўртача 85 центнердан ҳосил йиғиштириб олиш кўзланаётганлиги таъкидланди. Бундай юқори кўрсаткичга

Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримов Андижондаги суғориладиган ерларда галла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти фаолияти билан танишмоқда. 1998 йил 17 июнь.

эришиш осон эмас, албатта. Лекин деҳқонларнинг ташаббускорлиги, изланувчанлиги, ўз меҳнати натижаларидан манфаатдорлиги уларни шундай маррани мўлжаллашга ундади. Ҳақиқатан ҳам, бўлиқ ҳосил пишиб етилди.

Президентимиз бундай ғайрат-шижоат учун деҳқонларга мамнуният изҳор этар экан, хўжалик аъзоларининг турмуши, меҳнат шароити билан қизиқди. Асосий эътибор ишни янгича ташкил этиш масалаларига қаратилди. Бунда гап қишлоқ хўжалигини юритишда, хусусан, пахта ва ғалла етиштиришда пудрат усулини қўллаш ҳақида борди. Ислон Қаримов бу борада оила пудрати асосида иш юритиш бир қатор афзалликларга эга эканлигини таъкидлади. Бу усул меҳнат, иш ҳақи тақсимотида анча енгиллик келтириб чиқаришини уқтирди.

Масалан, битта бригадада ўртача 80 киши ишлайди, оилавий пудрат усули бўйича эса асосан оила аъзолари, яъни ўртача ўн киши меҳнат қилади. Бригададаги саксон кишининг ҳаммаси ҳам бир хил ишламаслиги равшан, масъулият муайян шахс зиммасига эмас, бутун жамоа зиммасига тушади. Бу эса иш ҳақини тақсимлашда маълум англашилмовчиликлар, баъзида адолатсизликларни келтириб чиқаради. Аниқроқ айтганда, кимдир нисбатан озроқ ё сифатсизроқ ишлайди, кимнингдир меҳнати эса сифатлироқ ва унумлироқ бўлади. Аммо бригада битта бўлгани боис уларнинг иккаласи ҳам қарийб бир хил миқдорда ҳақ олади. Бу деҳқонда уш меҳнати натижаларидан қониқмаслик ҳиссини уйғотиши табиий. Натижада ишга масъулиятсизлик, меҳнатга совуққонлик пайдо бўлади, ҳосилдорлик камаяди иқтисодий ва ижтимоий муаммолар пайдо бўла бошлайди.

Институт директори Р. Тўланов ва «Андижондонмахсулот» уюшмаси раиси Б. Жалоловлар қраснодарлик селекционер олимлар билан мулоқотда.

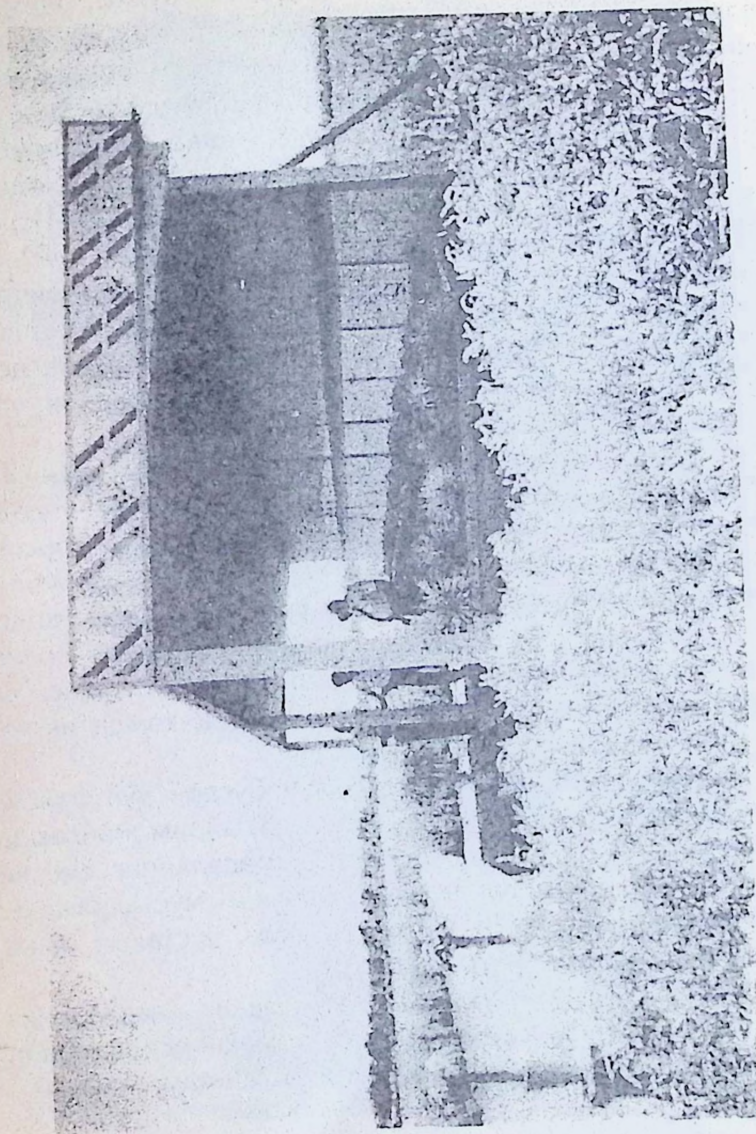
Оила пудрати шароитида эса хўжалик аъзоларининг меҳнатга муносабати тамомила ўзгача. Самарадорлик камайса, бунинг учун масъул бўлган муайян шахс мавжуд, иш ҳақини тақсимлашда юқоридаги каби адолатсизлик бўлмайди. Бу жараён бора-бора пайчиликка айланиб кетади. Замон эса айнан шу усулда иш юритишни тақозо этмоқда. Эндиликда боқимандалик, мулкка нисбатан бефарқ муносабатда, буйруқбозлик билан ишлайдиган даврлар ўтиб кетди. Бугунги кунда ҳаммамиз янгича фикрлаб, янгича ишлашни ўрганишимиз лозим.

Ислом Каримов меҳнаткашлар билан учрашувларда уларнинг шу хусусдаги фикрлари билан қизиқди.

- Бу ерга келишдан асосий мақсад, кишиларнинг турмушини кўриш, уларнинг меҳнат фаолиятида юзага келаётган муаммолар, турли қийинчиликларни ўрганишдан иборат. Яқинда соҳага доир янги қонунлар, қарорлар қабул қилинди. Буларнинг барчаси аҳоли турмуш даражасини кўтариш ва меҳнат шароитларини яхшилашга қаратилган, - деди мамлакатимиз раҳбари.

Жойларда бу борадаги аҳволни, алоҳида вилоят, туманлардаги вазиятни ўрганиб, янги қонунларнинг амалда кишиларга қандай наф келтираётганини, уларни қониқтирмаган жиҳатларини ўрганишни ҳам мақсад қилган Ислом Каримовдан деҳқонлар ўз фикрларини яширмадилар.

Меҳнаткашлар билан учрашувларда Ислом Каримов кишлоқ хўжалигидаги ҳисоб-китоб масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратди. Гап шундаки, кўпчилик деҳқонлар ўз меҳнатининг пировард натижасида қанча ҳосил олиш мумкинлигини, қандай кўрсаткичларга эришишини тахмин қила олади. Лекин пировард даромад - соф фойда миқдори ҳақида аниқ тасаввурга эга эмас. Бу ҳам маълум маънода ривожланишни оқсатадиган омиллардандир.

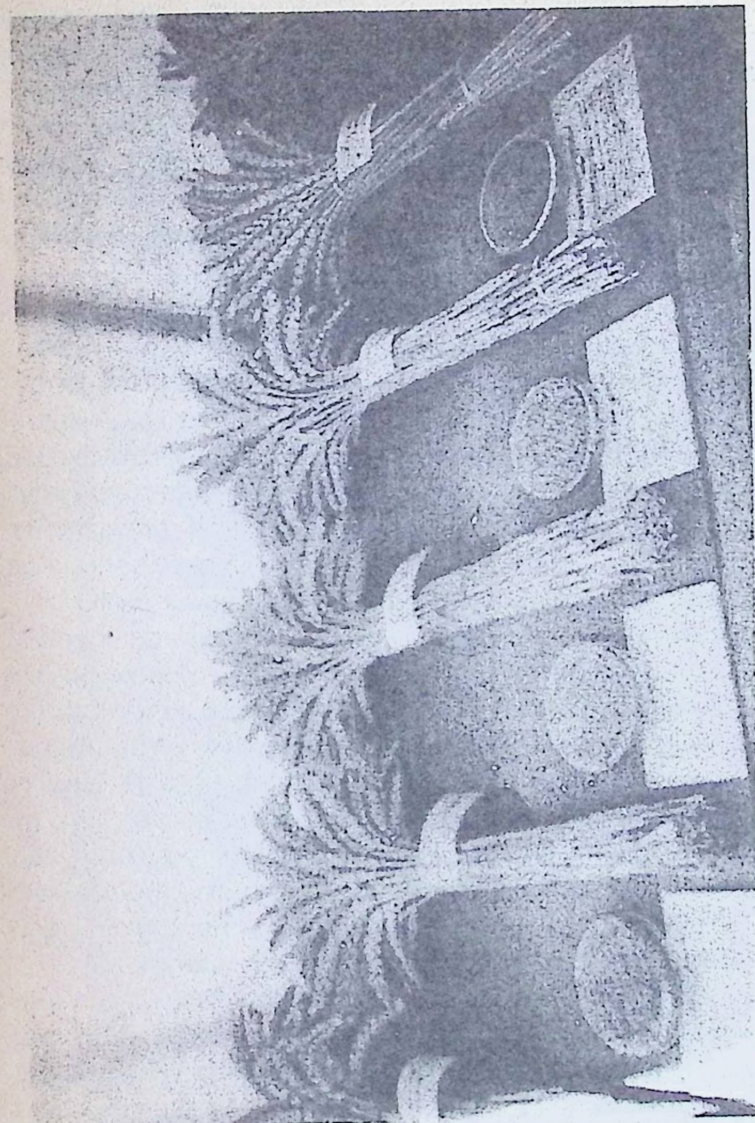
Институт илмий-тажриба хўжалиги галлаторлари.

Сафар чоғида Ислон Каримов Андижон туманидаги ғалла уруғчилиги тажриба майдонида бўлиб, олимлар синовдан ўтказаетган турли буғдой навларини кўзда кечирди. Вилоят қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармаси бошлиғининг биринчи ўринбосари Дилшодбек Эралиев мамлакатимиз раҳбарига тажриба жараёнлари, эришилаётган натижалар ҳақида сўзлаб берди. Раҳбар ходимлар, мутахассис-олимлар билан мулоқот чоғида Ислон Каримов «Краснодар», «Авукрум», «Крошка», «Юна», «Деметра», «Купава» сингари қатор буғдой навларининг хусусиятлари, ҳосилдорлиги, иқлим шароитига мослиги, касалликларга чидамлилиги билан қизиқди. Шунингдек, Юртбошимиз уруғчиликни ривожлантиришнинг иқтисодий ва сиёсий аҳамияти ҳақида сўзлади.

- Ғалла мустақиллигини қўлга киритиш учун 4,5 миллион тонна ҳосил йиғиб олишимиз зарур, - деди Президент. - Бунинг учун эса уруғни ўз вақтида етказиб бериш керак. Андижон вилояти қарийб бутун республикадаги сўғориладиган ерлар учун уруғлик буғдой етиштириб беради. Бу борада эътибор қаратиш лозим бўлган яна бир муҳим жиҳат бор. Уруғни танлаш ва кўпайтиришда ҳар бир вилоятдаги тупроқ ҳамда иқлим шароитини инобатга олиш лозим.

Президент ўтган йилги уруғлик буғдой кўп томонлама яхши натижалар берган бўлса-да, айрим жойларда эътирозлар туғилганини ҳам айтиб, масаланинг сиёсий жиҳатига тўхталди ва истиқлолимизни мустаҳкамлаш учун аввало, иқтисодий жиҳатдан тўла мустақил бўлишимиз кераклигини қайд этди.

Ғалла майдонларини кезар экан, давлатимиз раҳбари меҳнаткашларнинг «Кейс» компанияси комбайн ва тракторлари ҳақидаги фикрлари билан ҳам қизиқди.

Андижон далаларида парвариш қилинаётган буғдой навларидан намуналар.

Улар бу машиналарнинг ҳар томонлама қулайлигини мамнуният билан таъкидлашди.

- Бу ерлардаги ҳосил шу қадар мўлки, уни илгариги комбайнларда ўриб бўлмайди,- деди Ислон Каримов меҳнаткашлар билан бўлган мулоқотлардан бирида. - Чунки эски русумли комбайнлар ҳосилнинг катта қисмини нобуд қилади. «Кейс» машиналари улардан бир неча баробар тез, сифатли ишлайди. Бу машиналарда ҳайдовчи учун яратилган шарт-шароит тамомила ўзгача.

ЎзА.
1998 йил.

КИРИШ

Республика Вазирлар Маҳкамаси, шахсан Юртбошимиз И. А. Каримовнинг ғалла мустақиллигини узил-кесил таъминлаш борасидаги саъй-ҳаракатлари, қолаверса, ғаллакор деҳқонларнинг фидокорона меҳнати туфайли республикамизнинг ғалла хирмони йилдан-йилга юксалиб бормоқда. 1999 йилги ғалла мавсумида республикамиз тарихида илк марта 1 миллион гектар суғориладиган майдоннинг ҳар гектаридан ўртача 31,6 центнердан дон етиштирилиб, жами 3250,2 минг тонна дон тайёрланди.

Олиб борилаётган илмий изланишлар, илғор хўжаликлар ва деҳқонларнинг амалий тажрибалари, республиканинг суғориладиган майдонларида ўртача ҳосилдорликни 40-45 центнерга етказиш учун фойдаланиламаётган имкониятлар мавжуд эканлигини кўрсатмоқда. Ана шу резервлардан бири республиканинг турли хил тупроқ-иқлим шароитларига мос, тупроқдан, сувдан; ўғитдан, техника воситаларидан унумли ва оқилона фойдаланишга имкон берадиган интенсив технологияларни оғишмай амалга оширишдир.

Маълумки, бугунги кунда республикамизнинг суғориладиган майдонларида кузги буғдой ва арпа навлари асосан икки усулда: ғалла ва бошқа экинлардан бўшаган очиқ майдонларга ва ғўза қатор орасига экилиб келинмоқда.

СУҒОРИЛАДИГАН МАЙДОНЛАРДА КУЗГИ ҒАЛЛА ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Бу технология асосида гектаридан 70-75 центнердан ва ундан юқори сифатли дон етиштириш қуйидаги агротехник чора-тадбирлардан иборат бўлиб, бу тадбирлар хўжаликнинг муайян агроэкологик тупроқ-иқлим шароитларини (тупроқ банитетини ҳисобга олган ҳолда), унинг сув билан таъминланганлиги, моддий-техника базасини ҳисобга олган ҳолда кузги ғалла навларини тўғри жойлаштиришни, амалга ошириладиган технологик жараёнларни олдиндан режалаштириб, уларни қатъий календарь график асосида бажарилишини таъминлашни тақозо этади.

Суғориладиган майдонларда интенсив технология асосида сифатли дон етиштириш 30 дан ортиқ технологик жараёнларни ўз ичига олади. Бу технологик жараёнлар нафақат юқори ва сифатли дон етиштиришга, балки атроф-муҳитнинг кимёвий модда ва бирикмалар билан камроқ йфлосланишининг олдини олишга ҳам қаратилгандир.

Маълумки, ҳозирги вақтда республиканинг деярли барча вилоятларида кузги ғалла уруғи тупроғи қуруқ, кесакли майдонга экилиб, сўнгра суғорилмоқда. Аксарият ҳолатларда, шу даврда сув танқислиги ва бошқа объектив сабабларга кўра экилган уруғ узоқ муддат давомида қуруқ ва чала намли тупроқда ётиб қолиб, ўзининг 30-40 фоиз, ҳатто ундан ҳам кўпроқ унвчанлигини йўқотмоқда. Бу эса табиийки, майсаларнинг кеч униб чиқишига ва кучли сийраклашувига сабаб бўлмоқда. Ундан ташқари, бир қисми нами бор ерларда уруғ униб чиқиб майсалар ҳосил бўлмоқда ва нами йўқ ерларда эса 10-15 кунлаб, ҳатто 20 кунлаб уруғ қуруқ тупроқда амалсиз қолиши оқибатида битта картанинг

ўзида ўсимлик ривожига ҳар хил бўлиб қолмоқда. Иккинчидан, экиш олдидан суғорилмаган далаларни ҳайдаш вақтида ҳосил бўлган катта-катта кесакларни майдалаш, ерни текислаш ишларида ортиқча 40-50 фоиз ёнилғи-мойлаш маҳсулотлари ва эҳтиёт қисмлари сарфлашга тўғри келяпти ва экилган уруғ бир текис чуқурликка тушмай қолмоқда. Энг асосийси, экиш агро-техникасининг қулай муддати чўзилиб кетмоқда.

Кузги ғалла экиладиган ерларда ҳайдаш олдидан тупроқда нам тўплаш мақсадида аввало суғорилиб, сўнгра мақбул агротехник муддатларда экиш ҳосилдорликнинг гектарига 8-10 центнерга ортишини таъминлайди.

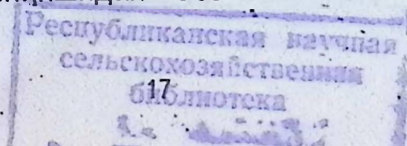
Суғориладиган майдонларда интенсив технология асосида мўл ва сифатли дон етиштиришнинг ҳал қилувчи омилларидан бири экиш олдидан нам тўплаш ва ернинг шўрини ювиш муҳимдир.

Кузги нам тўплаш

Нам тўплаш учун суғориш ерларнинг сифатли тайёрланиши, экилган уруғнинг тез ва тўлиқ униб чиқиши ҳамда униб чиққан майсаларнинг кейинги ўсиш ва ривожланиш босқичларини баравж ўтиши учун қулай шароит яратади.

Экиш агрегатларининг самарали меъёрида ишлаши ва экилган уруғнинг мақбул чуқурликка тушиши ҳамда ғалла экинлари уруғининг қисқа муддатларда (7-8 кунда) униб чиқишини таъминлаш учун тупроқнинг 0-10 сантиметр қатламидаги намлик миқдори тупроқ оғирлигига нисбатан 13-14 фоиздан кам бўлмаслиги зарур. Экилган уруғнинг униб чиқишидан бошлаб то майсаларнинг

инв
355228

қишки тинимга ўтиши олдидан тўлиқ туплаб қолиши, илдиз тизимининг 50-60 сантиметр чуқурликка етиши зарур.

Тупроқда экиш олдидан барвақт (август ойининг иккинчи ярми, сентябрнинг боши) ўтказилган нам тўплаш ишларидан кўзланган яна бир мақсад ғалла экиладиган майдонлардаги бегона ўтлар уруғини кўкартириб, сўнгра ҳайдаб ташлаш шу билан биргаликда, тупроқдаги мавжуд шўрни ювишдан иборатдир.

Кузги нам тўплаш учун суғоришнинг меъёри ҳар бир ҳўжаликнинг об-ҳаво ва тупроқ хусусиятларига ва ер ости сизот сувларининг узоқ яқинлигига қараб белгиланиши лозим. Ер ости сизот сувлари яқин жойлашган гидроморф тупоқларда суғориш меъёри 800-1000 м³ни, оғир тупроқли майдонларда эса бу кўрсаткич 1000-1200 кубометрни ташкил этиши керак.

Республикамизнинг тупроқ шароитида шўрланиш даражасига қараб уч хил ерлар бор.

1. Енгил шўрланган.
2. Ўртача шўрланган.
3. Кучли шўрланган.

Кучли шўрланган ерларга ғалла экиш тавсия қилинмайди, чунки кучли даражада шўрланган ерларнинг шўрини ювиш учун 7000-8000 кубометр меъёр билан камида уч марта шўр ювишга тўғри келади. Демак, шўр ювиш учун кўп муддат талаб қилинганлиги туфайли ғалла экиш муддати кечикиб кетади.

Енгил шўрланган ерларда 1000-1500 кубометр меъёр билан бир марта ва ўртача шўрланган ерларда 1500-2000 кубометр меъёр билан 2 марта суғорилса етарлидир. Шўр ювишнинг агротехникаси асосида сифатли ўтказишга жиддий эътибор бериш талаб қилинади. Шўр ювиш чала (сифатсиз) ўтказилса зарарли тузлар, айниқса, хлорли шўрланган ерларда, кўчат текис

Ҳар гектар ердан 80 центнердан ҳосил олган Қўргонтепа туманидаги Навоий номли ширкат ҳўжалиги ижарачиси Кенжабой Қўлдошев ва олим-агроном Тоҳиржон Орифжонов.

чиқмайди ва оқибатда кўчат ола бўлиб қолади ҳамда мўлжалдаги ҳосил олиш имконияти бўлмайди.

Шўр ювишни сифатли ўтказиш учун ер яхшилаб текисланади, сўнг пол (чек) олинади. Полларнинг ҳажми ерни паст текислигига қараб 0,05-0,30 гектар атрофида бўлиши керак. Икки томондаги олинган полларнинг ўртасида муваққат ариқчалар олинади. Сув ана шу ариқчалардан оқиб ҳар қайси полга алоҳида сув тўлғазилади ва шу ёрда, ерга сингиб зарарли-тузларни пастки қатламга тушириб юбориши керак. Бунинг учун ер атрофидаги коллектор ва зовурлар яхшилаб чопилган бўлиши зарур. Шўри ювиладиган майдонларда кузги нам тўплаш ишлариға эртароқ, яъни август ойининг охирларида киришилиши мақсадга мувофиқдир.

Ерни экишга тайёрлаш

Сугориладиган майдонларда ерни экишга тайёрлаш интенсив технологиянинг асосий элементларидан биридир. Кузги ғалла экинлари уруғининг 3-5 сантиметр чуқурликка тушиши, экиш агрегатларининг юқори унум билан ишлаши учун тупроқнинг юза қатлами (0-10 сантиметр) дондор структурали, кесаклар катталиги 2-3 сантиметрдан ошмаслиги зарур. Бунинг учун нам тўплаш учун сугориладиган майдонларда тупроқнинг етилиши билан 22-25 сантиметр чуқурликда ҳамда бегона ўтлар, айниқса кўп йиллик ўтлар: қамиш, шўра, ажриқ, чирмовуқ билан зарарланган далалар икки ярусли плуглар ёрдамида 30-35 сантиметр чуқурликда ҳайдалиши керак. Шу билан бирга, баъзи қатор ораларига ишлов берилган ўтмишдош экинлар (пахта, маккажўхори ва бошқалар)дан сўнг тупроқ намлигига қараб, асосий ҳайдашни ЧКУ-4, КРХУ-4 пахта культиваторлари билан

ёки оғир вазнли БДТ-3 дискали боронлар билан ўтказиш ҳам мумкин. Бунда иш унуми анча юқори бўлади, ғаллани мақбул муддатларда экишга имкон туғилади. Экиш олдидан ҳайдалган, ўғитланган очиқ майдонларга ЧКУ-4 русумли чизель культиватор, сўнггра мола билан икки йўналишда ишлов берилади.

Уруғлик сифати ва уни экишга тайёрлаш

Ғалладан мўл ҳосил олишда уруғликни сифатли тайёрлаш муҳим аҳамиятга эга. Энг аввал уруғлик учун ажратилган ва махсус уруғлик технологиясига риоя қилиб ўстирилган далалардан тайёрлаш керак.

Ғалла экинлари уруғи сифатини белгилашда уруғнинг тозалиги, унувчанлиги, намлиги, 1000 донасининг оғирлиги ҳисобга олинади. Давлат андозасига асосан ғалла уруғи уч синфга бўлинади.

Жадвал - 1

Ғалла экинлари уруғининг сифат кўрсаткичлари (Давлат андозаси)

Экинлар тури	Синфи	Уруғ тозалиги %	1 кг уруғда бегона уруғ, дона	Унувчанлиги, %
Юмшоқ бугдой	I	99	10	95
	II	98	40	92
	III	97	200	90
	I	99	40	95
	II	98	80	92
	III	97	300	90

Уруғлик донни қуритилгандан кейин махсус машиналар ёрдамида тозаланади ва сараланиб жадвалда кўрсатилган тозалик даражаси ва синфига етказилади.

Уруғлик донни тозалаш ва саралашда Пектус-Гигант русумли Олмония машинасидан фойдаланиш яхши натижа беради.

Тайёрланган уруғлик Давлат уруғчилик назорати марказидан ўтиши керак. Уруғчилик назорат марказининг рухсати бўлмаган уруғларни экиш қатъиян ман этилади. Қоракуя, фуариоз, ун, шудринг, септориоз ва занг касалликларига чалинмаслиги учун уруғни экишдан аввал кимёвий препаратлар билан мутахассислар ёрдамида дориланиши шарт.

Экиш муддати ва меъёри

Ҳозирги даврда республикамиз хўжаликларида экиб келинаётган кўплаб юмшоқ бугдой навлари биологик кузги навлар бўлиб, бу навларни хўжаликнинг тупроқ-иқлим шароити ва сув билан таъминланганлигини эътиборга олиб, экишни қулай муддатда табақалаштириб ўтказиш зарур.

Сув билан яхши таъминланган, тупроғи унумдор, шўрланмаган майдонларда биологик кузги навларини экиш муддати марказий вилоятларда (Тошкент, Сирдарё, Жиззах, Самарқанд ва Фарғона водийси вилоятлари) 20 сентябрдан 20 октябргача, шимолий вилоятларда (Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм вилояти) сентябрь ойи ва жанубий вилоятларда эса октябрь ойи ҳисобланади.

Мақбул эртанги муддатларда экиладиган биологик кузги бугдой ва арпа навларининг экиш меъёри гектарига сентябрь ойида 4,5-5 миллион донани, октябрда эса 5,5-6 миллион донани ташкил этиши зарур.

Суғориш

Интенсив технология асосида гектарига 70-75 центнер дон етиштиришда кузги ғалла экинларини вегетация даврида тупроқдаги намлик меъёри интенсив типдаги навлар учун 65-70 фоизни, маҳаллий навлар учун эса 60-65 фоизни ташкил этиши лозим.

Интенсив типдаги навларни суғориш тартиби ва меъёри қуйидагича ташкил этилиши керак. Кузги нам тўплаш ўтказилган майдонда 1-суғориш кузда гектарига 550-600 м³, 2-суғориш баҳорги вегетация бошланган пайтда (туплаш) гектарига 600-650 м³, 3-суғориш найчалаш-бошоқлаш даврида гектарига 700-750 м³, 4-суғориш сут-мум пишиш давларида гектарига 750-800 м³ меъёрида суғориш талаб этилади.

Маҳаллий навларни суғориш тартиби қуйидагича (кузги нам тўплаш фонида): баҳорда - туплаш-найчалаш, бошоқлаш ва сут-мум пишиш даврида ўтказилади. Суғориш меъёри об-ҳаво ва тупроқ хусусиятларига қараб гектарига 550-700 м³ни ташкил этиши лозим.

Озиқлантириш

Суғориладиган ерларда ва интенсив технология асосида мўл ва сифатли ҳосил етиштиришнинг асосий ҳал қилувчи омилларидан биридир.

Кузги ғалла экинларининг биологик хусусиятларига, тупроқ унумдорлиги, ўтмишдош экин тури ва режалаштирилган ҳосилга қараб табақалаштирилган ҳолда ўғит берилади. Кузги бугдой ва арпа экинларидан 10 центнер дон етиштириш учун тупроқдан гектарига ўртача 30-32 килограмм азотли, 12-14 килограмм фосфорли ва 5-6 килограмм калий моддаларни ўзлаштиради. Ҳар гектар

бошоқли дон экинлари учун 210-230 килограмм соф ҳолда азот берилиши мақсадга мувофиқ бўлади. Андижон вилояти шароитида шундай қилинади. Агар солинадиган соф азот бундан кескин кам бўлса, юқори ҳосил олиб бўлмайди.

Илмий тадқиқотларда аниқланишича, республиканинг суғориладиган майдонларида маҳаллий кузги бошоқли экинларидан ўртача 50-60 центнер дон етиштириш учун гектарига соф озук модда ҳисобига 150-180 кг. азотли, 90-100 кг. фосфорли ва 60-70 кг. калийли ўғитларни бериш тавсия этилади. Интенсив типдаги Краснодар селекцияси навлари учун юқоридаги қайд этилган меъёр 15-20 фоиз кўпайтирилиши мақсадга мувофиқдир. Озиқлантирилган майдонлар албатта зудлик билан суғорилади.

Суғориладиган шароитда кузги шудгор олдидан гектарига 15-20 тоннадан чириган маҳаллий ўғит ҳамда экиш олдидан ерларга берилаётган ишлов даврида, экиш билан бирга фосфорли ва калийли ўғитларнинг йиллик миқдори берилиши зарур. Шу билан бирга, агар шўри ювилган, унумдорлиги паст, қумлоқ тупроқларга экиладиган ғалла майдонларига 25-30 кг. дан соф ҳолда азотли ўғитлар берилиши майсаларни бақувват ўсиши, тупланиши ва қишлаб чиқишга чидамли бўлишини таъминлайди.

Кузги ғаллани биринчи вегетация озиқлантириш, яъни туплаш даврида эрта баҳорда ғалла ривожлана бошлаши билан озиқлантирилиши зарур. Чунки кузги-қйшқи даврлар мобайнида ғалла майсаси эрта баҳорда ўғитга талабчан бўлиб чиқади. Шу даврда ҳар бир гектарига 75 килограммдан соф ҳолда азотли ўғитлар берилиши ғалла тупларини бақувват, маҳсулдор поялар сони кўп бўлишини таъминлайди.

1999 йил сентябрь ойида сочилган уруғ ноябрь ойининг охирларида ана шундай майса берди. Шаҳрихон туманидаги Т. Саримсоков номли ширкат ҳужалиги бошқаруви раиси ўрмонжон Бозорбоев ва бригада бошлиғи Аҳмадилло Қодировлар ана шу далада.

Иккинчи озиклантириш найчалаш даврида ҳар бир гектариға азотли ўғитлардан 80 кг соф ҳолда берилади. Бунда найча ичида шаклланаётган бошоқлар йирик бўлишига ва бошоқдаги донлар салмоғини кўп бўлишига замин яратилади.

Учинчи озиклантириш ҳар бир гектар майдонга 30-40 килограммдан соф ҳолда гуллаш, сут-мум пишиш даврларида сув орқали ёки барглар (самолёт) орқали озиклантирилса ўртача ҳар гектар майдонда қўшимча 10-12 центнердан ҳосил қўшилишига эришилади. Ёки учинчи озиклантириш махсус 2х3 метрли хандакларга тўкилган маҳаллий ўғитларга азотли ўғитлар аралаштирилиб, сув орқали оқизилса яна ҳам юқори ҳосил олишга, дон таркибидаги оқсил моддаси, клейковина миқдорининг 2-3 фоизга ортишига эришилади

Вўза қатор орасига кузги ғалла экиш

Вўза қатор орасига кузги ғалла экиш хусусида шу нарсани қайд қилиш керакки, республикамиз шароитида ҳозирча асосий майдонларда шу усулда дон экишимизга тўғри келади. Чунки, ғалла экиш муддати айнан пахта териш муддатига тўғри келади. Селекционер олимларимиз ҳозиргача узоғи билан 115-120 кунда пишиб етиладиган ғўза навлари ярата олмаяптилар. Агар ана шундай эртаки пахта навлари яратилганда эди, юз фоиз майдонга ҳайдаб, дон сеялкаларида экиш имконияти туғилган бўлар эди. Ана шунда республикамиз дон мустақиллигига жуда катта ҳисса қўшган бўлур эди. Андижон вилоятида бу соҳада изланиш олиб борилмоқда. Ўтган йили Шаҳрихон туманидаги Саримсоқов номли жамоа хўжалигида эртаки пахта нави экилиб сентябрь ойида режа бажарилди ва барча майдонларга дон сен-

тябрь ва октябрь ойининг бошида экиб тамомланди. ва хўжалик бўйича гектарига 5 миллиондан ортиқ туп яратилди.

Ҳозирча ғўза қатор орасига кузги ғалла экиш технологияси суғориладиган майдонлардан унумли фойдаланишда, ғалла уруғини агротехник қулай муддатларда, шунингдек, ерларни экишга тайёрлаш, экиш олдидан ўғитлаш, суғориш жўякларини олиш билан боғлиқ агротехник тадбирларни бир йўла бажариш билан боғлиқ техника харажатлари ва ёнилғи-мойлаш маҳсулотларини 35-40 фоиз тежаш имконини беради.

Вўза қатор оралиғига кузги ғалла экинлари уруғи экиладиган майдонларни аниқлаб, харитага тушириб қўйиш ва пахтанинг эрта пишишини таъминлаш лозим. Вўза қатор орасига ғалла уруғини экишни энг аввало плёнка остига экилган майдонлардан бошлаш лозим. Экишни пахтаси икки марта қўлда ёки машиналар ёрдамида териб олингандан кейин бошлаш лозим. Экиш олдидан ғўза қатор оралиғи тупроқ хусусияти, бегона ўтлар билан зарарланиш даражасига қараб икки марта юмшатилади.

Вўза қатор орасига экиш олдидан Т-28х4 ёки МТЗ-80, ТТЗ-100 тракторларига тиркалган КХУ-4 ёки КРХ-4 пахта культиватори органлари билан суғориш, жўякларини кенгайтириш ва ғўза атрофини юмшатиш, текислаш мақсадида қайта жиҳозланади.

Экиш чуқурлиги тупроқ намлигига қараб 3-4 сантиметрни ташкил этиши ва уруғ тупроқ билан яхшилаб аралаштирилиши зарур. Экилган уруғни тўлиқ ва тез униб чиқишида тупроқ намлиги ҳам ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бунинг учун пахтаси икки марта териб олинган заҳоти тупроқнинг механик таркибига қараб, гектарига 550-650 м³ ҳисобига ёнгил суғориш ўтка-

зилади. Аксарият ҳолларда суғориш ғўза қатор орасига экилгандан сўнг ўтказилади. Бундай ҳолларда экилган уруғнинг сув билан ювилиб кетиши ва жўякларнинг жарланиб кетишига йўл қўймаслик учун намма-нам жилдиратиб суғориш зарур.

Очиқ майдонлардаги каби ғўза қатор орасига экилган уруғлар қишнинг совуқ кунларига қолдирмасдан тўлиқ туплаш даврини ўташ зарур. Ғўза қатор оралигига кузги ғалла экишнинг муддати, меъёри очиқ майдондагидан деярли фарқ қилмайди.

Республиканинг шимолий минтақаларида ғўза қатор ораларига ғалла экишга сентябрь ойида пахтаси машиналар ёрдамида бир марта териб олингандан сўнг киришиш мақсадга мувофиқдир. Бунда экиш меъёри навнинг биологик хусусияти, тупроқнинг унумдорлиги ва мелиоратив ҳолатига қараб гектарига 5-6 миллион донани ташкил этиши лозим. Бошқа ҳудудларда ғўза қатор ораларига кузги ғалла экишни октябрь ойида тугаллаш зарур. Бунда ҳам хўжаликнинг об-ҳаво ва тупроқ шароитларига, навнинг биологик хусусияти уруғнинг сифатига қараб экиш меъёри аввалги муддатларда 5 миллион донани, кейинги муддатларда эса 5,5-6 миллион донани ташкил этиши зарур.

Ғўза қатор ораларига экилган кузги бошоқли дон экинлари очиқ майдонга экилган ғаллага нисбатан озуқа моддалари билан яхшироқ таъминланган бўлади. Вегетация давомида азот, фосфор ва калий ўғитлари билан етарли таъминланган ғўза майдонларига ҳосил йиғиштириб олингандан сўнг тупроқда маълум миқдорда фойдаланмай қолган қолдиқ озуқа моддалар мавжуд бўлади. Ғўза қатор орасига ғалла уруғи экиш олдидан, шунингдек, баҳорги озиклантиришни ўтказишда тупроқдаги қолдиқ озик моддалар захирасини ҳисобга олиш лозим.

Ғўза қатор ораларига экилган кузги ғалла экинлари парвариши очиқ майдондагидан деярли фарқ қилмайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, суғориладиган ерларда кузги ғалла экинлари қандай усулда экилишидан қатъи назар, вегетация давомида ўсимликнинг ўсиш даврида тупроқда етарли миқдорда намлик, ўсимлик осон ўзлаштира оладиган миқдорда озуқа моддалар бўлишини таъминлаш шунингдек ўсимликнинг бегона ўт, касаллик ва зараркунандалар билан зарарланишига мутлақо йўл қўймаслик лозим.

Бегона ўтлар, зараркунанда ва касалликларга қарши кураш

Бегона ўтлар маданий экинлар ичида ўсиб, тупроқдаги озуқа моддаларни ва намликни ўзлаштириб, экинларнинг нормал озикланишига имкон бермай қўяди, ҳосилни кескин камайтириб юборади ва комбайнлар ишига салбий таъсир этади.

Ҳайдаладиган ерларда бегона ўтлар маданий экинларга нисбатан бир неча марта кўпроқ сувни ва озукани ўзлаштиради, чунки уларда сувни ўзлаштириш ва транспирация қилиш жараёни жуда фаол ўтади, бу эса тупроқдаги намликни камайтиб кетишига за тупроқнинг қуришига олиб келади.

Бошоқли дон экинларидаги бегона ўтларга қарши курашда агротехник ва ташкилий-хўжалик тадбирлари (ерни икки ярусли омочлар билан чуқур ҳайдаш мақбул муддатларда экиш, тўлиқ кўчат олиш, ўғитлаш ва ҳоказо) муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга кимёвий препаратларни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Ғаллазорлардаги бегона ўтларга қарши кураш учун тавсия этилган гербицидлар 2-жадвалда келтирилган.

Бошоқли дон экинларига асосан бугдой трипси, ширалар, зарарли хасва, шилимшиқ курт (пьявица)лар зарар келтиради. Трипс ва ширалар таъсирида ҳосилдорлик 30 фоизгача камайса хасва билан зарарланган майдондан олинган уруғлик донининг 50 фоизгача бўлган қисми униб чиқмаслиги кузатилган. Шилимшиқ курт билан зарарланган майдонларда фотосинтез процесси бузилиб, ўсимлик ўсишдан тўхтаб қолади. Шу сабабли зараркунандаларга қарши кураш чораларини ўз вақтида ўтказиш лозим.

Зараркунандаларга қарши агротехник кураш чораларидан бири ерни ҳосили йиғиб олингандан кейин суғориб, ағдариб ҳайдаш, далалар атрофида пайдо бўлган бегона ўтларни мунтазам йўқотиб туриш, атрофдаги дарахталарнинг барглари йўқ қилиш ҳамда етиштирилган ҳосилни ўз вақтида ва қисқа муддатда йиғиб олиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Дон экинларини зараркунандаларидан ҳимоя қилишда кимёвий курашнинг самараси катта бўлиб, уларга қарши қўлланадиган кимёвий препаратлар 3-жадвалда келтирилган.

Ўзбекистон шароитида ғалланинг қоракуя касалликлари; ун шудринг, сариқ доғланиш, септариоз, илдиз чириш, айниқса, кейинги йилларда бугдойнинг сариқ ва қўнғир занг касалликлари кенг тарқалиши кузатилмоқда. Бошоқли дон экинларида учрайдиган қоракуя, илдиз чириш, фузариоз каби касалликларига қарши курашда уруғлик донни дорилаш муҳимдир. Бошоқли дон экинларининг уруғини дорилашда ва вегетация давомида касалликларга қарши тавсия этилган кимёвий препаратлар 4-жадвалда келтирилган.

Жадвал-2

Бошоқли дон экинларни бегона ўтларга қарши кураш қўлланилган гербицидлар	Т.р	Гербицидлар номи	Қўллаш муддати	Сарфлаш миқдори	Экин тури	Бегона ўтларга қарши	
				гербицид	сув	бир йиллик	кўп йиллик
1.	Базагран, 48 % с.э.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	2,0 - 4,0 л.га	300 - 400 л.га	Бугдой, жавдар, арпа	Шўра, олабута, қорамуғ, жағжағ, курмак	
2.	Банвел, 48 % с.э.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	0,3 - 0,4 0,6 - 0,8 л.га	300 - 400 л.га	Бугдой, жавдар, арпа, сули	Шўра, олабута, қорайтузум, жағжағ, семиз ўт, қизил тасма	Бўзтикон, кампир чопон, қўй печак, лагга, тикон, откулук
3.	Гранстар ДФ, 75 К.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	15 - 20 гр.га	300 - 400 л.га	Бугдой, жавдар, арпа	Шўра, олабута, қорамуғ, жағжағ, қизил тасма семиз ўт, ёввойи турп, кўкмараз	
4.	Сатис, 18 % с.п.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	150 гр.га	300 - 400 л.га	Бугдой, арпа	Шўра, олабута, қорамуғ, жағжағ, қизил тасма	
5.	Парднер, 22,5 % к.э.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	1,5 л.га	300 - 400 л.га	Кузги ва баҳорги ғалла экинларида	Шўра, олабута, қорайтузум, жағжағ, қизил тасма	
6.	Старане, 20 % э.к.	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	0,75 - 1,0 1,0 - 1,75 л.га	300 - 400 л.га	Бугдой, арпа	Шўра, олабута, қорайтузум, жағжағ, қизил тасма	Қўйпечак, бачки, илдизли ўтлар
7.	Хуссар	Ўтпланиш фазасидан найчалаш фазасигача	75 - 100 гр.га	300 - 400 л.га	Бугдой	Шўра, мачин, қорайтузум, жағжағ	

Бошоқли дон экинларнинг зараркундаларига қарши кураш учун рухсат этилган киёвий препаратлар						
Препаратлар номи	Сарфлаш миқдори лга	Экин тури	Заракундалар номи	Ишлатиш муддати	Ҳосилни йиғишга тугалланди, кун	Мавсумда ишлатиш соғни
Бензофосфат - 30 % эм.к.	1,6 - 2,3	Бугдой	Шилимшиқ курт, ширалар, ўтлоқ парвонаси	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	2
Залон - 35 % эм.к.	1,5	Арпа	Донли экинлар пашшаси	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	1
	1,5	Арпа	Ширалар	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	2
	1,5 - 2,0	Бугдой	Шилимшиқ курт, ширалар, ўтлоқ парвонаси	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	2
Булдок - 2,5 % эм.к.	0,5	Бугдой	Хасва, шилимшиқ курт	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	2
Децис - 2,5 % эм.к.	0,25	Бугдой	Хасва, шилимшиқ курт	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	20	2
Каратэ - 5 % эм.к.	0,15-0,20	Арпа	Хасва, ширалар, трипслар, бургалар	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	20	2
Фуфанон - 57 % ЭМ	1,2-0,20	Бугдой	Ширалар, шилимшиқ курт, трипслар	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	20	1
Нугор - 40 % эм.к.	0,5	Бугдой	Ширалар, шилимшиқ курт, хасва, ғалла пашшалари	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	30	2
Суми-альфа - 5 % эм.к.	0,2 - 0,3	Бугдой	Хасва, ғалла пашшалари, ширалар, шилимшиқ курт	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	15	2
Циракс - 25 % эм.к.	0,2	Бугдой	Хасва, ғалла пашшалари, ширалар, шилимшиқ курт	Ўсимликларнинг ўсув даврида пуркалади	20	2

Агротехник кураш чоралари. Ғалла экинларининг занг касалликларига қарши курашда уларнинг ривожланиши учун ноқулай шароит яратиш муҳимдир. Бунга ерни чуқур шудгорлаш, алмашлаб экишни жорий этиш, ўсимлик қолдиқларини далалардан чиқариб ташлаш, дала атрофидаги бугдойсимон ёввойи ўтларни йўқотиш, минерал ўғитларни ўз вақтида ва илмий асосланган *нисбатларда* берилиши каби агротехник тадбирларни ўтказиш лозим. Шунинг алоҳида таъкидлаш керакки, бугдойдаги занг касаллиги ўғитлашда азот, фосфор ва калийнинг бир-бирига *нисбатини* эътиборга олмасдан азотли ўғитни бир томонлама қўллаш натижасида кучайиб кетади. Аксинча ўғитлашда азотли, фосфорли ва калийли ўғитларни ўз вақтида ва илмий асосланган *нисбатларида* берилиши бугдойдаги занг касалликларининг ривожланишини кескин камайтиради. Ўсимликларни бу касалликка чидамлилигини орттиради. Кузги бугдойнинг ўта эрта муддатларда экилиши ҳам занг касаллигини кўплаб тарқалиб кетишига сабаб бўлади. Шу нуқтаи назардан қараганда, бугдой мақбул муддатларда экилиши ҳам бу хавфли касалликнинг тарқалишининг олдини олиш бўйича муҳим агротехник тадбир ҳисобланади. Шу нарсани алоҳида таъкидлаш лозимки, бугдой ўсимлиги вегетация суви меъёри бўйича ҳам, ўғит бериш меъёри бўйича ҳам мақбул меъёрни энг яхши кўрадиган ўсимлик ҳисобланади. Масалан, азот, фосфор ва калий нисбати бузилса, бошқача қилиб айтганда, гектарига 210 килограмм соф азот солиб, фосфорни 50 килограмм берилса ёки азотни 210 килограмм солиб, калийни 50 килограмм солинса, бу ҳол ҳам занг касаллигининг кўп тарқалиб кетишига олиб келади. Бугдойнинг занг

касаллигига чидамлилигини ошириш учун ўсимликнинг илдизидан ташқари фосфор ва калийли ўғитлар эритмаси билан барг орқали озиқлантириш усули мавжуд бўлиб, гектарига 8-10 килограмм хлорли калий ва 7-10 килограмм суперфосфат ҳисобида буғдой тупланиш фазасида озиқлантирилади. Бу ўғитларнинг сувли аралшмаси қуйидагича тайёрланади: алоҳида идишга оддий супрефосфат ва иккинчи бир алоҳида идишга эса хлорли калий солиниб, уларга нисбатан икки ҳисса ортиқча сув қуйилади ва яхшилаб аралаштирилади. Бу эритмаларга қўшимча 250 литр сув аралаштирилиб ОВХ-14 трактор агрегати ёрдамида пуркалади. Шунда гектарига 300 литр ишчи эритма сарфланган бўлади.

Юқори самарали кураш усулларида бири, бу - касалликларга чидамли навлар танлашдир. Ҳар бир хўжалик учун, ўзининг иқлим ва географик шароитига мос ва касалликка чидамли навларни тавсия этиш жуда катта аҳамиятга эга. Бунда сув, озуқа меъёридаги нисбат билан тўлиқ таъминланган ва сизот сувлари яқин майдонларга албатта касалликларга ўта чидамли навларини жойлаштириш лозим. Шунингдек, пахтағалла алмашлаб экиш ҳисобига ҳам касалликларнинг ривожланиши ва тарқалишининг олди олинади.

Кимёвий кураш чоралари. Касалликларга қарши курашда фунгицидлар икки хил усулда ишлатилади: 1-усул қаттиқ ва чангли қорақуя касалликлари учун уруғлик дони тавсия этилган дорилар билан зарарсизлантирилади. 2-усулда сариқ, қўнғир занг, ун шудринг ва бошқа доғ касалликлари учун эса фунгицидлар пуркалади. Занг касалликларига қарши фунгицид билан ишлов бериш муддати катта роль ўйнайди.

Тоғолди ҳудудига жойлашган Жалақудуқ туманидаги «Ёрқинлоқ9» ширкат хўжалиги бошқаруви райси (чапдан-ўннга) Усуфжон Сотволдиев янги уруғлик буғдой далоли ҳолати билан танишаётган пайт.

Занг билан касалланиш 10-15 фоиз бўлганда фунгицидлар қатта самара беради.

Ўзбекистон ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-тадқиқот институтининг изланишлари асосида республика Давлат кимё комиссияси томонидан тавсия этилган қуйидаги дорилардан фойдаланиш мумкин (жадвал-4). Бошоқли дон экинларида сариқ, қўнғир ва поя занги, қаттиқ ва чанг қоракуя ва барг доғланиш касалликлари кўпроқ учрайди, касаллик ривожланган йиллари кўп зарар етказади. Шунинг учун касалликларга қарши кураш тадбирларини ўз вақтида сифатли қилиб ўтказиш билан ҳосил нобуд бўлишининг олдини олиш мумкин.

Бошоқли дон экинлари зараркунандаларига қарши кураш чоралари

Агротехник кураш. Ҳосилни ўриб-йиғиб олгандан кейин ерларни суғориб, ағдариб ҳайдаш дала теварагида пайдо бўлган бегона ўтлардан мунтазам тозалаб бориш ва дала яқинидаги дарахтларнинг баргини йўқ қилиб туриш лозим.

Ҳаво салқинлаша борганда экинзор теварагининг ҳар жойига қуруқ хашак ёки хазон тўплами ташлаб қўйилса, зарарли хасвалар буларнинг орасига кириб йиғилади, сўнгра уларни йўқотиш осон бўлади.

Кимёвий кураш. Дон экинларини зараркунандалардан ҳимоя қилишда кимёвий курашнинг самараси катта.

Жадвал-4

Касаллик турларига қараб ишлатиладиган фунгицидлар

Фунгицидлар	Сарф миқдори л.кг/га	Бугдой касалликлари				
		«Қаттиқ қора куя»	Чангли қора куя»	Сариқ занг	«Қўнғир занг	Ун шуд- ринг
1.АЛЬТО 40% сус.к.	0,1 - 0,2			Қ	Қ	Қ
2. Байлетон - 25 % н.кук.	0,5 - 1,0			Қ	Қ	Қ
3. Дивидент 3% с.к	0,5			Қ	Қ	Қ
4. Импакт 25 % с.к.	0,3 - 0,5			Қ	Қ	Қ
5. Фоликур 22,5% э.к	0,4 - 0,6			Қ	Қ	Қ
6. Рекс 49% сус.к.	0,4 - 0,6			Қ	Қ	Қ
Уруғларни дорилашда қўлланилган препаратлар	л. Кг/тон.					
7. Байтан 19,5%	2	Қ	Қ			
8. Винцит 5% с.к	1,5 - 2,0	Қ	Қ			
9. Витавакс, 200ФФ	2,5 - 3,0	Қ	Қ			
10. Толсин - М 70% н.кук	2,0 - 3,0	Қ	Қ			
11. Фундазол 50 % н.кук.	0,4 - 0,5	Қ	Қ			
12. Раксил 6% с.э.с.	2	Қ	Қ			
13. Суми - 8,2 % н.кук.	2	Қ	Қ			
14. Деразол 50% с.к	2,0 - 2,5	Қ	Қ			

Изоҳ - * Уруғларни дорилашда қўлланилган препаратлар.

Ўзбекистон ўсимликларни ҳимоя қилиш илмий-тадқиқот институти 1994-1996 йилларда олиб борилган изланишлар натижасида қуйидаги препаратлар бошоқли дон экинларидаги шира, трипс, зарарли хасва, шилимшиқ куртга қарши кураш учун тавсия қилинади: децис, 20 фоиз к.э. 0,2 л/га, маврик, 2,0-2,5 фоиз к.э. 0,15-0,2 л/га, суми-альфа, 5 фоиз к.э. 0,2-0,3 л/га, кратэ, 5 фоиз к.э. 0,15-0,2 л/га.

Ҳар гектар ерга сарфланадиган сув миқдори ўсимликларнинг ривожланиш босқичига кўра, 100 дан 150 литргача ўзгариб туради.

Республика миқёсида суғориладиган ерларда экилаётган бошоқли дон экинлари навларининг тафсифи

«Купава» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 90-100 сантиметр. Бошоғи йирик, узунлиги 10-12 сантиметр қилтиқсиз, 1000 дона доннинг вазни 40-45 грамм. Донининг таркибига кўра қимматбаҳо буғдойлар турига киради. Ётиб қолишга, қурғоқچиликка чидамли. Қоракуя, ун шудринг ва бошоқ фузариозга ўртача чидамли. Септариоз, кўнғир занг касалликларига чидамли, сариқ занг касаллигига ўртача чидамли. 1999 йил ҳосили учун экилган майдонларда сариқ занг касаллиги билан 10-20 фоизгача касалланди. Экиш меъёри гектарига 4,5-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. 1 октябрдан 25 октябргача бўлган экиш даври энг мақбул муддат ҳисобланади. Ноябрь ойида экилган майдонларда кўчатларнинг тупланиши кескин камаяди, кўчатлар ўта сийрак бўлади. Минерал ва маҳаллий ўғитларга талабчан. Ўртача ҳосилдорлиги гек-

таридан 75-80 центнер. 1999 йилда институтнинг тажриба даласида 73,5 центнердан, институтнинг Хоразм филиалида 76 центнердан Қашқадарё филиалида 69 центнердан, Бухоро ва Фарғона филиалларида 68 центнердан ҳосил олинди.

«Половчанка» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 105-110 сантиметр. Бошоғининг узунлиги 9-11 сантиметр, қилтиқсиз. Доннинг таркибига кўра қимматбаҳо буғдойлар турига киради. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 40-44 грамм, яхши туплайди. Ётиб қолишга чидамли.

Занг касалликларига, қоракуя, септориоз, ун шудринг ва бошоқ фузариозига ўта чидамли. Кимёвий ишлов бериш талаб қилинмайди. Характерли хусусиятларидан бири илдиз системаси кучли ривожланиши ҳисобига шўрланган майдонларга экилганда яхши натижа беради. Ўтмишдош экинларни танламайди. Сувга ва минерал ўғитларга талабчан. Экиш меъёри ҳар гектар майдонга 4,5-5,5 миллион унувчан уруғ экиш тавсия этилади. Экиш 1 октябрдан 30 октябргача. Бу муддат энг мақбул ҳисобланади. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 75-80 центнер. Институтнинг тажриба даласида гектаридан 72,3 центнердан, институтнинг Фарғона филиалида 74 центнердан, Хоразм филиалида 69 центнердан ва Бухоро филиалида 63 центнердан ҳосил олинган.

«Княжна» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта кеч пишар, бўйи 90-100 сантиметр. «Половчанка» навидан поясининг 5-6 сантиметр паст бўлиши ва донининг таркиби яхшилиги билан фарқ қилади. Бошоғининг узунлиги 9-11 сантиметр, қилтиқсиз. Донининг таркибига кўра қимматбаҳо буғдойлар турига киради. Дони қизил,

1000 дона доннинг вазни 40-44 грамм, яхши туплайди. Ётиб қолишга чидамли. Занг касалликларига, қоракуя, септориоз, ун шудринг, бошоқ фузариозига биринчи даражали ўта чидамли хусусиятга эга. Кимёвий ишлов бериш талаб қилинмайди. Шўрга чидамлилиги «Половчанка» навига нисбатан юқори. Сувга ва минерал ўғитларга талабчан. Экиш меъёри гектарига 5-5,5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш муддати 1 октябрдан 30 октябргача ҳисобланади. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 75-80 центнер. Институтнинг тажриба дала-сида 71,8 центнердан, институтнинг Бухоро филиалида 70 центнердан ва Фарғона филиалида 67 центнердан ҳосил олинган.

«Деметра» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик ил-мий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 100-110 сантиметр. Бошоғи йирик, узунлиги 10-11 сантиметр, қилтиқсиз. 1000 дона доннинг вазни 43-45 грамм. Донининг таркибига кўра қимматбаҳо буғдой турига киради. Ётиб қолишга ўртача чидамли, совуққа бардошли. Занг касалликларига, сеп-ториоз, ун шудринг, бошоқ фузариози касалликларига чидами ўртача. 1999 йил ҳосили учун экилган майдон-ларда сариқ занг касаллиги билан 20-30 фоиз касал-ланди. Ўтмишдош экинларга ва минерал ўғитларга ўта талабчан. Экиш меъёри гектарига 4,5-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш муддатлари 1 октябрдан 30 ок-тябргача. Андижон вилояти хўжаликларида ўртача гек-таридан 71-73 центнердан, институтнинг Хоразм филиа-лида 74 центнердан, Фарғона ва Бухоро филиалларида 63 центнердан ҳосил олинган.

«Уманка» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 100-115 сантиметр. Бошоғининг узун-

лиги 9-11 сантиметр, қилтиқсиз. Донининг таркибига кўра кучли буғдойлар турига киради. Шу сабабли ун ва нон сифати аъло даражада. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 42 грамм. Пояси бақувват бўлгани учун ётиб қолишга чидамли. Занг касалликларига чидамлили-ги юқори, қоракуя, септориоз, ун шудринг ва бошоқ фу-зариозига чидамли. Кимёвий ишлов бериш талаб этил-майди. Сув ва минерал ўғитларга талабчан. Экиш муд-датлари 1 октябрдан 30 октябргача ҳисобланади. Экиш меъёри бир гектарига 5,5-6 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Ўртача ҳосилдорлик 75-80 центнер. Инсти-тутнинг тажриба даласида гектаридан 70 центнердан, институтнинг Наманган филиалида 72 центнер, Бухоро филиалида 72 центнер, Хоразм ва Фарғона филиалла-рида 60-64 центнердан ҳосил олинган.

«Дельта» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 100 сантиметр. Бошоғи ўртача 9-10 сантиметр, қилтиқсиз, дони таркибига кўра қимматбаҳо буғдойлар турига киради. Дони қизил, 1000 дона дон-нинг вазни 41-44 грамм. Ётиб қолишга чидамли. Занг касалликларига, қоракуя, ун шудринг, бошоқ фузариози ва септориоз касалликларига ўта чидамли. Кимёвий иш-лов бериш талаб этилмайди. Сув ва минерал ўғитларга талабчан. Экиш меъёри октябрь ойида 4,5-5 миллион, ноябрь ойида эса 6 миллион унувчан уруғ ҳисобида экилади. Навнинг яравизация даври (25-30) кун бўлганлиги учун 15-20 ноябргача экиш мумкин. Ўртача ҳосилдорлик гектаридан 70-80 центнерни ташкил этади.

«Крошка» нави. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 85-90 сантиметр. Бошоғининг узунлиги 8-10 сантиметр, қилтиқсиз. Донининг таркибига кўра

қимматбаҳо бугдойлар турига киради. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 48-49 грамм. Ётиб қолишга чидамли. Келиб чиқиши бўйича «Скифянка» навига ўхшайди. Барча касалликларга дала шароитида ўртача чидамли. Сарик занг касаллиги билан 1999 йилда 10-15 фоиз зарарланди. Совуққа чидамлилиги юқори. Экиш меъёри 4-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш муддати 1 октябрдан 25 октябргача. Кеч муддатларда экиш тавсия этилмайди. Сувга ва минерал ўғитларга ўта талабчан. Андижон вилояти хўжаликларида ва институтнинг тажриба даласида ўртача гектаридан 70-74 центнердан, институтнинг Бухоро филиалида 73 центнердан ва Наманган филиалида 61 центнердан ҳосил олинди.

«Эхо» навиги. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги юмшоқ бугдой. Ўрта пишар, бўйи 95-100 сантиметр. Бошоғининг узунлиги 9-10 сантиметр, қилтиқсиз. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 40-42 грамм. Донининг таркибига кўра кучли бугдой турига киради. Ётиб қолишга чидамли. Бошоқдан дон умуман тўкилмайди. Сувсизликка, қурғоқчиликка ўта чидамли. Шуни ҳисобга олиб сув танқис, адирли ерларга экиш тавсия этилади. Септориоз, ун шудринг, бошоқ фузариозига, қоракуя касалликларига чидамли. Занг касалликларига ўртача чидамли. 1999 йил ҳосили учун экилган майдонларда 10-15 фоиз зарарланди. Экиш меъёри гектарига 5-6 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш муддатлари 1 октябрдан 25 октябргача энг мақбул муддат ҳисобланади. Минерал ўғитларга талабчан. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 70-75 центнер. Андижон вилояти хўжаликларида ва институт тажриба даласида гектаридан 65-70 центнердан, институтнинг Бухоро филиалида 65,3 центнердан ва Наманган филиалида 63 центнердан ҳосил олинди.

«Ёнбош» навиги. Ғаллаорол филиалида яратилган. Кузги юмшоқ бугдой. Ўсув даври 194-199 кун. Бўйи 100-115 сантиметр. Бошоғи йирик. Узунлиги 10-11 сантиметр, қилтиқли, қизил рангда. Донининг сифатига кўра, қимматбаҳо навли бугдой турига киради. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 38-43 грамм. Доннинг таркибидаги клейковина миқдори 28-30 фоиз. Ялтироқлилиги - 68 фоиз, дон натураси - 760 гр.л. Сарикзанг касаллигига ўта чидамли, қинғир занг касаллигига дала шароитида чидамли. Ун шудринг, барг доғланиш ва фузариоз касалликларига чидамли. Қурғоқчиликка ва тўкилиб кетишга чидамли. Ўртача ҳосилдорлик гектарига 58 центнер.

Экиш меъёри гектарига 4-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш учун 20 сентябрдан 15 октябргача бўлган вақт энг мақбул ҳисобланади.

«Маржон» навиги. Ғаллаорол филиалида яратилган. Кузги юмшоқ бугдой. Эрта пишар. Ўсув даври 184-195 кун. Бўйи 110-120 сантиметр. Бошоғи йирик. Узунлиги 11-12 сантиметр, қилтиқли. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 45-50 грамм. Донининг таркибидаги клейковина миқдори - 28 фоиз. Ялтироқлилиги - 60 фоиз. Дон натураси - 780 гр.л. Сарик занг касаллигига чидамли бўлиб; қўнғир занг касаллигига дала шароитида чидамли. Ўртача ҳосилдорлик гектарига 57 центнер. Қурғоқчилик ва тўкилиб кетишга чидамли Экиш меъёри гектарига 4,5-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш учун 1 октябрдан 25 октябргача бўлган вақт энг мақбул ҳисобланади.

«Санзар - 8» навиги. Ғаллаорол филиалида яратилган. Кузги юмшоқ бугдой. Эрта пишар. Ўсув даври 190-204 кун. Бўйи 100-110 сантиметр. Бошоғи ўртача. Узунлиги 9-10 сантиметр, қилтиқли. Донининг сифатига кўра қимматбаҳо бугдой турига киради. Дони оқ, 1000 дона

доннинг вазни 42-44 грамм. Ялтироқлилиги - 60 фоиз, донининг таркибидаги клейковина миқдори - 28 фоиз. Дон натураси - 740 гр.л. Қўнғир занг касаллигига чидамли, сариқ занг касаллигига дала шароитида ўртача чидамли. Қурғоқчиликка чидамли, ўртача ҳосилдорлиги гектарига 58 центнер, экиш меъёри гектарига 4-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш учун 20 сентябрдан 15 октябргача энг мақбул ҳисобланади.

«Улуғбек-600» *нави*. Самарқанд қишлоқ хўжалик институтида яратилган. Кузги юмшоқ буғдой, кеч пишар, ўсув даври 214-220 кун, бўйи 115-120 см. Бошоғи йириқ, узунлиги 10-12 см. қилтиқсиз. Дони қизил, 1000 дона доннинг вазни 45 гр. Дон натураси - 760 гр.л. Занг касаллигига чидамли. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 70-75 центнер. Экиш меъёри гектарига 4-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш учун 20 сентябрдан - 20 октябргача энг мақбул муддат ҳисобланади.

«Леукурум-21» *нави*. Краснодар қишлоқ хўжалик илмий-текшириш институтида яратилган. Кузги қаттиқ буғдой. Ўрта пишар, бўйи 95-100 см. Бошоғининг узунлиги 8-9 см. қилтиқли. Дони оқ рангда, 1000 дона доннинг вазни 40-45 гр. Донининг таркибидаги клейковина миқдори 27-28 фоиз. Ялтироқлилиги - 94 фоиз. Дон натураси - 780 гр.л. Ётиб қолишга ўртача чидамли. Занг касалликларига дала шароитида чидамли. Қорақуя, ун шудринг ва бошоқ фузариозига чидамли. Минерал ўғитларга ўта талабчан, ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 60-70 центнер. Экиш учун октябрь ойининг биринчи, иккинчи ўн кунлари мақбул муддатлар ҳисобланади. Экиш меъёри 5-5,5 миллион унувчан уруғ ҳисобида.

«Макуз-3» *нави*. Ғаллаорол филиалида яратилган. Икки фаслли, қаттиқ буғдой. Ўрта пишар, ўсув даври 200-206 кун, бўйи 90-100 см. Бошоғи ўртача, узунлиги 9-

10 см. қилтиқли. Дони оқ, 1000 дона доннинг вазни 42-44 гр. Дон натураси - 740 гр.л. Донининг таркибидаги клейковина - 28-30 фоиз. Занг касаллигига чидамли. Ўртача ҳосилдорлик гектаридан 50 центнер. Экиш меъёри гектарига 4-5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экишни кузда ва баҳорда ўтказиш мумкин.

«Мавлоно» *нави*. Ғаллаорол филиалида яратилган. Кузги арпа, эрта пишар, ўсув даври 180-190 кун. Бўйи 90-100 см. Бошоғи ўртача, узунлиги 8 см. қилтиқли, олти қаторли, 1000 дона доннинг вазни 42-45 гр. Барг доғланиш ва чанг қорақуя касалликларига дала шароитида чидамли. Ўртача ҳосилдорлик гектаридан 50 центнер. Экиш меъёри 4-4,5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экиш учун октябрь ойи энг мақбул муддат ҳисобланади.

«Болғали» *нави*. Ғаллаорол филиалида яратилган. Икки фаслли арпа, эрта пишар, ўсув даври 185-187 кун, бўйи 80-90 см. Бошоғи ўртача, узунлиги 8 см, қилтиқли. Икки қаторли, 1000 дона доннинг вазни 40-45 гр. Барг доғланиш ва чанг қорақуя касалликларига чидамли. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 48 центнер. Экиш меъёри гектарига 4-4,5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экишни кузда ва баҳор ойларида ўтказиш мумкин.

«Гулноз» *нави*. Самарқанд қишлоқ хўжалик институтида яратилган. Икки фаслли арпа. Пивобоп. Эрта пишар, ўсув даври 170-190 кун. Бўйи 80-90 см. Бошоғи ўртача, узунлиги 9 см. қилтиқли, 1000 дона доннинг вазни 45 гр. Барг доғланиш ва чанг қорақуя касалликларига дала шароитида чидамли. Ўртача ҳосилдорлик гектар ҳисобига 49 центнер. Экиш меъёри гектарига 4-4,5 миллион унувчан уруғ ҳисобида. Экишни кузда ва баҳорда ўтказиш мумкин.

«Темур» *нави*. Самарқанд қишлоқ хўжалик институтида яратилган. Икки фаслли арпа, ўрта пишар, ўсув

даври 192-194 кун. Бўйи 90 см. Бошоғи ўртача, узунлиги 8 см. қилтиқли, 1000 дона доннинг вазни 46 гр. Барг доғланиш ва чанг қоракуя касалликларига дала шароитида чидамли. Ўртача ҳосилдорлиги гектаридан 50 центнер. Экиш меъёри гектарига 4-4,5 миллион унвчан уруғ ҳисобида. Экишни кузда ва баҳорда ўтказиш мумкин.

Республиканинг лалмикор ерларида дон етиштириш

Республикадаги барча ерларда кузги ғалла экинлари ҳосили кўп жиҳатдан об-ҳаво шароитларига, тупроқ унумдорлигига ва қўлланилаётган агротехникага боғлиқ. Умуман, республикадаги лалмикор ерларда об-ҳаво, тупроқ унумдорлиги ва ўсимликлар дунёси вертикал зоналик қонуниятига асосан паст текислик минтақадан тоғ олди ва тоғли лалмикор минтақаларга қараб ўзгариб боради.

Лалмикор ерларда ёғин-сочиннинг асосий манбаи ғарбдан келадиган илиқ ҳаво оқимидир. Бу ҳаво оқимлари тоғли минтақаларга келиб совий бошлайди ва ёмғирга айланади. Шу сабабли ёғин-сочин миқдори текислик минтақаларда 70-200 мм.ни, тоғ олди минтақаларида 300-400 мм.ни ва тоғли лалмикор ерларда 400-500 мм.ни ташкил этади.

Республикамизнинг лалмикор деҳқончилик қилинадиган минтақалари арид иқлим типига мансубдир. Бу минтақаларга барча қир-адирлик ва тоғ олди лалмикор ерлар киради. Арид иқлим типига шунингдек, Тошкент, Мирзачўл, Қарши, Фарғона водийсининг тоғ олди қисмидаги йирик суғориладиган массивлар ҳам мансубдир.

Қир-адирлик ва тоғ олди лалмикор минтақаларда ёғин-сочиннинг йил давомида мавсумий ўзгариши

қуйидагича: улар асосан ярим йилликнинг совуқ (қиш) даврида бўлиб ўтади. Баҳорги иқлим ва сернам ҳаво оқими ёзнинг қуруқ ва иссиқ ҳавоси билан тезликда алмашади.

Республика ҳудудидаги лалмикор ерлар ўсимликларининг вегетациясини тўхтатадиган дастлабки совуқлар асосан октябрь ойи, баъзан сентябрнинг иккинчи ярмида бўлиб ўтади. Совуқсиз кунлар 200-237 кунни ташкил этади. Қуйи лалмикор минтақада тоғ олди ва тоғли минтақаларга қараб денгиз сатҳидан ҳар бир 100 метр баландликда кузги ғалла экинларининг вегетацияси ўртача 5-6 кунга қисқаради. Лалмикор ерларда аксарият йилларда кузги ёғин-сочин асосан октябр-ноябрь ойларида бўлиб ўтади. Ёғин-сочин кеч бўлиши, тупроқнинг етарли даражада намланмаслиги натижасида республиканинг марказий ва шарқий минтақаларида кузги экилган ғалла уруғи аксарият йилларда фақат баҳорда униб чиқа бошлайди.

Маълумки, республикадаги лалмикор ерлар қадим-қадимдан дон етиштиришнинг асосий манбаи бўлиб келган. Лекин ҳозирги кунга келиб, лалмикор ерларда етиштирилаётган ғалла ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари ҳосилдорлиги асосан вегетация давомида юзага келган об-ҳаво шароитларига боғлиқ бўлиб келмоқда. Об-ҳаво қулай келган (серёғин) йилларда бу майдонлардан республика бўйича ўртача 7-8 центнер, об-ҳаво қурғоқчил келган йилларда эса бу кўрсаткич атиги 3-4 центнерни ва ундан ҳам камроқни ташкил этмоқда.

Республикадаги собиқ лалмикор деҳқончилик илмий-тадқиқот институтида узоқ йиллар давомида олиб борилган изланишлар самараси ўлароқ, бу майдонлардан деҳқончилик юритишнинг илмий асослари ишлаб чиқилган, бунинг асосини лалмикор ерларнинг ҳар бир

минтақаси учун ғалла-тоза шудгор алмашлаб экиш тизимлари ташкил этади.

Текислик лалмикор минтақада ғалла етиштириш

Бу минтақа ёғин-сочин билан таъминланмаган бўлиб, йиллик ёғин-сочин миқдори 300 мм.дан ошмайди. Бу минтақа учун ғалла-тоза шудгор алмашлаб экишнинг икки далали ғалла (50 фоиз) ва тоза шудгор (50 фоиз) тизимларини қўллаш зарур. Бу минтақада бошоқли дон экинларининг баҳорги ва ёзги вегетация давомида кучли равишда ҳаво ва тупроқ қурғоқчилиги (гармсел) юзага келиши сабабли бу минтақада асосан арпа етиштириш мақсадга мувофиқдир.

Текислик лалмикор минтақада кузги ғалла экинларини экишнинг мақбул бўлган муддати октябрь ойининг сўнги ўн кунлиги ҳисобланади. Ёғин-сочин билан таъминланмаган бу минтақада ғалла мақбул меъёри гектарига 2,5-3 миллион дона унвчан уруғ ҳисобланади. Бу минтақада ерни ғалла ўрими билан пешма-пеш ҳолда 20-22 см. чуқурликда ағдарилиб ҳайдалади. Бу минтақада тоза шудгорга қолдирилган майдон март ойининг иккинчи ярмида плуг ёрдамида 20-22 см. чуқурликда ҳайдалади. Ҳайдаш пайтида плугларга борона ёки катоклар тиркаш тавсия этилмайди.

Қир-адирлик минтақада ғалла етиштириш

Бу минтақа ёғин-сочин билан ярим таъминланган бўлиб, йиллик миқдори 350-400 мм.ни ташкил этади. Лалмикор ерларнинг бу минтақасиди беш далали ғалла-

тоза шудгор алмашлаб экиш тизимини қўллаш зарур. Бу тизимга мувофиқ ғалланинг салмоғи 60 фоизни, тоза шудгор ва банд шудгорники 40 фоизни ташкил этади.

Бу алмашлаб экиш тизимида ҳам тоза шудгорга қолдирилган ерлар март ойининг охири ва апрель ойининг биринчи ўн кунлигида 20-22 см. чуқурликда плуг ёрдамида ағдариб ҳайдалади. Ҳайдаш олдидан гектарига 10 тонна маҳаллий ўғит ва 40 кг. фосфорли ўғит бериш зарур.

Лалмикор ерларнинг қир-адирлик минтақасида ғалла ва бошқа ўтмишдош экинларнинг ҳосилдорлигини ошириш, тупроқ унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириш мақсадида юқорида қайд этиб ўтилган алмашлаб экиш тизимидан ташқари беда экиш зарур. Беда 5-6 йил мобайнида экилади ва сўнгра алмашлаб экиш тизимидаги ўтмишдошлар билан ўрин алмаштирилади. Бу минтақада кузги ғалла экинларини экишнинг мақбул муддати октябрь ойининг иккинчи ярми ҳисобланади. Экиш меъёри гектарига 2,5-3 миллион дона тўлиқ унвчан уруғ ташкил этади.

Тоғ олди минтақаларида ғалла етиштириш

Бу минтақа ёғин-сочин билан таъминланган минтақа бўлиб, йиллик ёғин-сочин миқдори 400 мм.дан ортиқни ташкил этади. Тоғ олди лалми минтақаси учун олти далали ғалла-тоза шудгор алмашлаб экиш тизимини қўллаш лозим. Бу тизимга мувофиқ ғалла салмоғи 66 фоизни, тоза ва банд шудгорники эса 34 фоизни ташкил қилади. Бу минтақада ҳам тупроқ унумдорлигини ошириш мақсадида алмашлаб экиш тизимидан ташқарида беда экилади.

Тоғ олди минтақасида ҳам ғалла экиладиган ер майдонлари ғалла ўрими билан бир вақтда пешма-пеш ҳайдалади. Бу минтақада кузги ғалла экиш муддати октябрь ойининг иккинчи ва учинчи ўн кунликлари ҳисобланади. Бу муддатларда экилганда мақбул экиш меъёри 3 миллион дона уруғ ҳисобланади.

Тоғли лалмикор минтақаларда ғалла етиштириш

Лалмикор ерларнинг бу минтақаси ҳам ёгин-сочин билан етарли таъминланган бўлиб, унинг йиллик миқдори 450-600 мм.ни ташкил этади. Шуни таъкидлаш лозимки, ёгин-сочиннинг асосий қисми (55-60 фоиз) май, июнь ва июль ойларида кучли жала тариқасида бўлиб ўтиши натижасида бу минтақада эрозия жараёнларининг кучайиши кузатилмоқда. Шуни ҳисобга олган ҳолда бу минтақада алмашлаб экишнинг тупроқ эрозиясининг олдини олишга қаратилган ўн далали ғалла-беда алмашлаб экиш тизимини қўллаш мақсадга мувофиқдир. Бу алмашлаб экиш тизимида беда экини бевосита алмашлаб экиш тизимида жойлаштирилади ва унинг салмоғи 50 фоизни ташкил этмоғи зарур. Ғалланинг салмоғи эса 40 фоизни ташкил этади. Бу минтақада тоза шудгорнинг алмашлаб экиш тизимидаги улуши атиги 10 фоизни ташкил этади.

Лалмикор минтақада кузги ғалла экинларини экишнинг агротехник қулай муддати октябрь ойининг иккинчи ярми ҳисобланади. Экиш меъёри гектарига 3-3,5 миллион дона унвчан уруғ ҳисобланади.

Кузги ғаллани ўғитлаш

Лалмикор ерларнинг барча минтақаларида кузги бошоқли дон экинларини ўғитлаш самарадорлигини ёгин-сочиннинг миқдори ва унинг вегетация давомида қандай тақсимланишига узвий равишда боғлиқдир.

Ёгин-сочин билан таъминланмаган текислик минтақада кузги ғаллани ўғитлаш самарадорлигини фақатгина ёгин-сочин миқдори 250-300 мм.ни ташкил этган йиллардагина кузатилади. Бундай йилларда кузги ғалла экинларини озиқлантириш меъёри $N_{30}P_{30}K_{30}$ килограммни ташкил этиши лозим. Бунда озиқлантириш ҳисобига олинадиган қўшимча ҳосил гектарига 1,5-2 центнерни ташкил этади. Ёгин-сочин кам бўлган йилларда бу минтақада бошоқли дон экинларини озиқлантириш кутилган натижа бермайди.

Ёгин-сочин билан ярим таъминланган қир-адирлик лалмикор минтақада ўғитлар қўллашнинг мақбул меъёри $N_{40}P_{40}K_{40}$ килограммни ташкил этади. Бу минтақада юқорида кўрсатилган ўғитлар ҳисобига олинадиган қўшимча ҳосилдорлик ёгин-сочин миқдорига ва ўтмишдош экин турига қараб гектарига 1,5-6 центнерни ташкил этади.

Ёгин-сочин билан таъминланган тоғ олди ва тоғли минтақаларда кузги ғалла экинларини озиқлантириш меъёри гектарига $N_{45-60}P_{60-90}K_{50-60}$ килограммни ташкил этиши зарур.

Лалмикор ерларнинг барча минтақаларида кузги ғалла экинларини озиқлантириш ҳисобига олинадиган қўшимча ҳосил миқдори об-ҳаво ва тупроқ шароитлари билан бир қаторда уларнинг қўллаш муддатига ҳам боғлиқдир. Барча лалмикор минтақаларда фосфорли ва калийли ўғитларнинг йиллик меъёри ҳайдаш олдидан

берилиши зарур. Қуйи лалмикор минтақаларда азотли ўғитларнинг қўллаш муддати баҳорги вегетация бошланган давр (туплаш) ҳисобланади.

Бегона ўтларга қарши кураш

Республиканинг лалмикор ерларида 120 дан ортиқ турдаги бегона ўтлар учрайди. Бегона ўтлар ғалла ва бошоқли қишлоқ хўжалик экинларидан олинадиган ҳосил ва унинг сифатини пасайтирибгина қолмасдан, балки ўрим-йиғимни ҳам қийинлаштиришга олиб келади.

Лалмикор ерларда ғалла экинларида учрай-диган бегона ўтларга қарши курашнинг экологик безарар агротехник йўлларида бири - ғалла-тоза шудгор алмашлаб экишнинг мақбул тизимларини қўллаш ва агротехник чора-тадбирларини ўз вақ-тида сифатли ўтказиш. Бу майдонларда бегона ўтларга қарши кимёвий йўлларда самаралиси бегона ўтларга қарши гербицидлар қўллашдир. Ҳозирги вақтда синовдан ўтказилган энг самарадор ва экологик хавфсиз гербицидлар туркумига 75 фоизли Гранстар, 48 фоизли Базагран ва Парднер киради. Гранстар гербицидининг ишлатиш меъёри гектарига 20 гр.ни, Базагран ва Парднер гербицидини эса 1,5-2,0 кг.ни ташкил этади.

Лалмикор ерларда бегона ўтларга қарши гербицид қўллашнинг энг мақбул даври ғалла экинларининг туплашдан то найчалашгача бўлган даври ҳисобланади. Шу муддатларда ОВХ -14 ва штангали пуркагичлар ёрдамида гербицид пуркалганда 85-90 фоиз бегона ўтларнинг нобуд бўлиши ҳисобига ҳосилдорлик гектарига 2-4 центнергача ошади.

Касаллик ва зараркунандаларга қарши кураш

Лалмикор ерларда кузги ғалла экинлари етиштириш технологиясида касаллик ва зараркунандаларга қарши кимёвий препаратлар қўллаш муҳим аҳамият касб этади. Ғалла майдонларида учрайдиган чанг ва қаттиқ қоракуя, турли занг ва илдиз чириш касалликларига қарши курашнинг самарали йўлларида бири уруғни экиш олдида дорилашдир. Ҳозирги вақтда ишлаб чиқаришга кенг қўламда тавсия этилаётган фунгицидлардан Раксил, Дерасол, Байлетон универсали, Витовакс, Двидент, Понактин ва бошқалар ҳисобланади. Бу препаратларни қўллаш миқдори ҳар бир тонна уруғ ҳисобига 1,5-2,0 кг.ни ташкил этади.

Лалмикор ерларда экиш учун районлаштирилган бошоқли дон экинлари навлари

Лалмикорликнинг текислик минтақаси. Бугдойнинг «Тезпишар», арпанинг «Унумли», «Нутанс-799», «Лалмикор» навлари районлаштирилган.

Қир-адирлик минтақасида. Бугдойнинг «Тезпишар», «Красноводопад-210», «Санзор-6», арпанинг «Унумли арпа», «Нутанс-799» навлари районлаштирилган.

Лалмикорликнинг тоғ ва тоғ олди минтақаларида бугдойнинг «Сурҳак-5688», «Оқ бугдой», «Грекум-439», «Санзор-6», «Красноводопад-210»,

арпанинг «Унумли арпа», «Лалмикор» - навларини экиш тавсия қилинади.

Ғалла ҳосилини йиғиштириб олиш

Республиканинг суғориладиган ва лалми ерлар ша-роитида кузги буғдой экилиш муддати, парваришlash жараёни ва экилган навлар хусусиятларига боғлиқ ҳолда июнь ойининг биринчи ва иккинчи ўн кунлигида пишиб етилади. Шунинг учун ҳам кузги буғдой ҳосилини йиғиштириб олиш чора-тадбирларига пухта тайёргарлик кўриш лозим. Етиштирилган ҳосилни йиғиштириб олиш учун далани ўримга тайёрлаш керак. Ўрим-йиғим белги-ланган муддатларда 10-15 кун кечиқиши етиштирилган ҳосилни ҳар бир гектаридан 1-1,5 центнер миқдорида нобудгарчиликка олиб келади. Шунинг учун ҳосилни қисқа муддатларда, яъни 15-20 кун ичида йиғиштириб олишга эришиш лозим.

Ғалла ҳосилининг ўрим-йиғимини ташкил қилишда нобудгарчиликка йўл қўймаслик чораларини ҳар томон-лама кўриш муҳим аҳамият касб этади. Мутахассислар, айниқса буғдой ҳосилини етилиб пишиқини тўғри белги-лаб карталар бўйича ўримни бошлаш маршрутини тўғри асослаб чизиб чиқишлари шарт. Нобудгарчилик миқ-дорини умумий яратилган ҳосилнинг бир фоизга етказ-масликка эришиш керак.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда, буғдойнинг нав хусусиятларидан келиб чиқиб, ҳар бир навни ўз муддатларида экиб, ўрим-йиғимни ҳосил тўлиқ пишиб етилгач, 5-6 кундан кейин ўрим бошланиши лозим. Бун-да «Кейс», «Нива», «СК-5», «Енисей-1200», «Дон-1200» русумли комбайнлардан фойдаланилади, комбайн

ўроқларининг кесим баландлиги 15-20 см. баландликда бўлиши тавсия этилади. Ўрим-йиғимни беталофат ўтказишда барча техника воситалари ҳамда ўт ўчирғичлар, учкун ушлагичлар ва бошқа зарур жиҳозлар билан таъминланган бўлишлари керак.

АНДИЖОН ДОНИ - ЮРТИМИЗ ШОНИ

Май ойининг охирлари, Избоскан тумани далаларида ўрим-йиғимга келган ғаллазорларни кўрдик ва ҳайратга тушдик.

- Ҳа, бугун-эрта айни шу далаларда ўрим-йиғим бошланади, - деди Андижонда суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институти директори Равшанбек Тўланов. - Краснодарлик ҳамкасбларимизни кутяпмиз. Ҳозирда синовда бўлган бу нав россиялик уруғшунослар билан ҳамкорликда яратилган. Шерикларсиз далага комбайн олиб киришни ўзимизга эп кўрмаймиз.

Орадан бир-икки кун ўтгач, краснодарлик селекционерлар Андижонга келишди ва 1 июнь куни 120 гектар майдондаги ғалла дони янчилди. Янчилган дон тарозидан ўтказилганда, ҳосилдорлик ўртача 67 центнерданга тўғри келди. Ўрим-йиғим ўтказилиши арафасида андижонлик ғаллакорларнинг ишлари билан танишувга келган Бухоро вилояти ҳокими Самоиддин Ҳусеинов ҳам айни шу далаларда бўлди ва бу ерда парвариш қилинган эртаки нав маъқул келганлигини яшириб ўтирмади.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларида Юртбошимиз эл-улусга ғалла мустақиллиги ҳақида сўз очди.

Юртбошимизнинг бу даъватига эса деҳқон пешвоз чиқди. Йилдан-йилга ғалла майдонлари кенгая борди. Деҳқон билдики, ғалла майдонини кенгайтириш билангина ҳосилни кўпайтириб бўлмайди. Фақат ҳосилдорликни ошириш билангина мақсадга эришиш мумкин.

Бир лаганга анжанча палов солиб, енгил машинада вилоятни айланиб чиқсангиз, ҳовури босилмаган бўлади. Андижонда ерни энига ҳам, бўйига ҳам чўзишнинг ҳеч қандай иложи қолмаган. Шу боис вилоятда ғалла миқдорини кўпайтиришнинг ягона йўли уруғчиликка эътибор эканлиги тан олинди. Шундан сўнг Краснодардаги дунёга машҳур Лукьяненко номли қишлоқ хўжалик илмий-тадқиқот институти билан тўғридан-тўғри алоқа ўрнатилди ва истиқболли шартнома тузилди.

Вилоятнинг қатор ҳудудларида тажриба майдонлари ташкил этилди. Краснодардан келтирилган ғалланинг истиқболли навлари маҳаллий шароитда парвариш қилина бошланди. Янги навлар хўжаликлар далаларидан ўз ўрнини топа бошлади.

Андижонда ғаллачилик ва уруғчилик мактабининг тамаал тоши осонликча қўйилгани йўқ. Узоқ йиллар давом этган изланишлар, кузатишлар ва деҳқон қўлига ишончли уруғни топшириш жўн кечмади. Бу хайрли ишларнинг боришини мунтазам кузатиб бораётган Президент И. А. Каримов ташаббуси билан Андижонда ғалла уруғчилиги билан шуғулланадиган махсус илмий-тадқиқот институтига асос солинди.

Мамлакатимиз мустақиллигининг 9 йиллиги нишонлаши яқинлашиб келаётган шу кунларда ғаллачилик борасида узоқни кўзлаб иш бошланганлиги яққол кўрина бошлади. Шу йиллар давомида ғалланинг 1000 дан зиёд тури Андижон далаларида турли шароитларда синовдан ўтказилди. Уларнинг энг саралари дастлаб Андижонда,

сўнгра эса мамлакатда йирик-йирик майдонларни ишғол эта бошлади.

Андижонлик деҳқонлар суюб қолган «Чиллаки» деб аталаётгани эртаки нав Хитойнинг «Дженрумил» ҳамда Россиянинг «Юктина» бугдойлари чатишишидан олинган дурагайларни якка танлаш йўли билан яратилган. Танловдаги нав синовидида унинг ҳосилдорлиги гектар ҳисобига 71,8 центнерни ташкил этди.

- Биз шу куздаёқ 1000 гектар майдонга «Чиллаки» навини экамиз, - дейди Избоскан тумани ҳоқими, Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати Сайдулло Бегалиев. - Бундай қарорга келишимизга икки омил сабаб бўлди. Етилиши бир хил бўлган навдаги бугдойлар ўрим-йиғимда зўриқиб иш ташкил этишни тақозо этапти. Такрорий экинлар экиш эса табиий равишда кечикиб кетяпти. Айтайлик, туманимизда етилиши 2-3 хил ғалла етиштиради, унумдорлик ортадики, асло камаймайди. Такрорий экинлар экиш бир неча кун олдинга сурилади. Биз буни жорий йилда аниқ-равшан кўриш иштиёқидамиз.

Бу гапда жон бор. Ҳозирда ўрим-йиғим техникаси айтарли даражада етарли эмас. Барча майдонларда ғалланинг бир вақтда пишиб етилиши кутилмаган қийинчиликларни келтириб чиқаряпти. Аниқ ёдимда бор. Бундан тўрт йил аввал йиғинларнинг бирида вилоят ҳоқими Қ. Обидов ғалла уруғчилиги масалаларига бағишланган маслаҳат йиғинида ҳосилнинг пишиб етилиши оралиғи ҳақида сўз юритиб, яқин вақт ичида мана шундай имкониятга эга бўламиз, деб айтган эди. Энди бемалол айтиш мумкинки, бугун ўша кун келди.

Андижон ғаллазорлари... Денгиздай шовуллаб турган бошоқзорларга кўз югуртиринг. Ўрим-йиғимда қатнашаётган ижарачи ва комбайнчиларнинг нигоҳига бир разм солинг. Вилоятнинг энг гарбий нуқтаси, - Марказий

Фарғона чўлларининг ўртасида Сарсонқум деб аталувчи массив бор. Улуғнор тумани хўжаликларининг анчаси шу минтақада. Бу йил М. Иминов номли ширкатлар уюшмаси деҳқонлари ғалла тайёрлаш режасини вилоятда биринчилардан бўлиб бажаришди. «Қирққиз» фермер хўжалиги раҳбари Шарофатхон Япиеванинг хурсандчилиги бир олам. Ахир, севинмай бўладими, даласига барака ёғилди. 20 гектар ер ҳисобига 97,5 тонна дон етиштириш мўлжалланган эди. 12,5 гектар майдонда ўрим ўтказилгандаёқ мўлжалга эришилди.

Чўлга келин бўлиб тушиб 30 йилдан ортиқ далада меҳнат қилаётган Барчиной Юнусованинг қувончли кўз ёшлари бутун қишлоққа овоза бўлиб кетди. 13,8 гектар майдонда ғалланинг «Уманка» навини парвариш қилган Барчиной опа гектарида 81,9 центнердан ҳосил йиғиштирди. Хўжалик раҳбари Ҳасанбой Фозилов ўрим-йиғим якунида опага 14 тонна дон қолишини айтганда, бояги қувонч кўз ёшлари кўринди.

Вилоят маркази биқинидаги Олтинкўл туманининг С. Ашуров номли ширкат хўжалиги ғаллакорлари 50 фоиз майдонда ўрим-йиғим ўтказишиб, давлат режасини бажаришди. Қабул пунктларига жўнатилган 2008 тонна бугдойнинг 60 фоизи уруғликка олинди. Деҳқонлар «Крошка», «Уманка», «Княжна» навли бугдойлар ҳосилдорлиги жиҳатидан юқори даражада эканлигини фахр билан гапириб беришди. Қаноатхон Мамашарипова 6 гектар майдон ҳисобига ҳосилдорликни 95 центнерга етказди. Хўжаликдаги 49 нафар ижарачининг барчаси режаларини ошириб-тошириб бажаришди. Мўл ҳосил эвазига давлат омбори ҳам, ижарачи бордони ҳам ризқ-насибага тўлди.

Марҳамат туманидаги Охунбобоев номли жамоа хўжалиги деҳқонлари эса Улуғтоғ тизмаларидаги адир

ларда ҳосил яратишади. Хирмондаги суҳбатимиз адоғида ижарачилардан бири ёнимизга келиб, ўз ихтиёридаги 3 гектар ердан 67 центнердан ғалла янчиб олиб, режани бажарганлигини айтиб қолди.

Бу хабардан дарров хушёр тортдик.

- Рақамни сал оширвормадигизми, яна экин майдонингиз яп-яйдоқ адирлик бўлса?..

Бу савол ижарачи Муҳаммадориф Тошпўлатовнинг ҳамиятига тегди чоғи, шундай деди:

- Биродар, дон ҳам нон. Шундай азиз неъматни етиштирагу, наҳотки, гапимизга, ишимизга риё аралаштирсак. Мана майдон, ана сомон, донимиз хирмонда турбди, ҳисоблаб кўраверинг...

Муҳаммадориф бир оз жим тургач, яна кўнглини ёзди.

Суҳбатга бригада бошлиғи Мирзаҳаким Мамажонов қўшилди. Мен қирқ йил деҳқончилик қилиб, бунақа мўл ҳосилни кўрмаганман. «Крошка» нави жуда бўлимли. Донадор, салмоғи оғир буғдой экан. Баҳодир Икромов 1,5 гектар ердан 64 центнердан, Набижон Ҳасанов эса 3,5 гектар майдондан 50 центнердан хирмон кўтарди.

Бугун Андижоннинг хоҳлаган томонига бориб, пешона тери билан дон етказган деҳқон билан бир оз бўлса ҳам мулоқотда бўлинг. Уларнинг бари вилоятда уруғчиликка бўлган эътиборнинг йилдан-йилга ортиб бораётганлиги, ғалла парвариши агротехникасининг такомилга етаётганлиги ана шундай қувончли натижаларга омил бўлаётганлигини таъкидлашади. Бугун ҳамма ижарачининг ўз ҳисоб-китоби бор. Бошоғида қанча дон борлиги, унинг минг донаси қанча граммлиги беш қўлдай аён.

Андижон далаларида туну кун комбайнлар наъра тортяпти. Қишлоқ йўллари худди кундузгидек гавжум.

Бир пиёла чой совумай туриб, режани бажариб қўяётган ижарачиларнинг саноғини олиш мумкин бўлмай қолди. Ғолиблар сафига қўшилаётган хўжаликлар ҳақида ҳам шундай дейишимиз мумкин. Улугнор, Андижон, Избоскан, Асака, Бўз, Пахтаобод, Марҳамат туманлари миришкорлари аллақачон илғорлик шоҳсупасидан муносиб жой олишди. Ҳадемай қолган туманларда ҳам режалар ошириб бажарилади.

Андижон далаларида ўрим-йиғим мавсуми қизгин давом этмоқда. Ана шундай кунларнинг бирида жиззахлик деҳқонлардан Андижонга миннатдорлик мактуби келди.

*«Андижон вилояти ҳокими Қ. Обидовга,
Андижон вилоятининг меҳнаткаш бободеҳқонларига
Ҳурматли Қобилжон Ғофурович!*

Азиз андижонлик бободеҳқонлар!

Жиззах вилоятида кейинги 1998-1999 йилларда ғаллачилик соҳасида бирмунча улкан ютуқларга эришилди. Жумладан, 1998 қишлоқ хўжалик йилида вилоятимизга Андижон вилоятидан олиб келиб экилган ғалланинг «Юна», 1999 йилда «Купава», «Деметра», «Половчанка» навларидан юқори ҳосил олинди ва натижада вилоятимиз давлатга ғалла сотиш режасини белгиланган муддатларда ортиғи билан бажардилар.

Бу ютуқларга эришишда, албатта, Андижон вилояти бободеҳқонларининг улкан ҳиссалари бўлиб, 2000 йил ҳосили учун сизнинг вилоятингиздан келтирилиб, асосий майдонларга экилган ғалланинг «Купава», «Деметра»,

Суратларда: Олтинкўл туманидаги С. Ашуров номли ширкат хўжалиги бош-қаруви раиси Валижон Ҳайдаров ижарачилар ғалла-зорида; Улуғнор туманидаги «Кирққиз» фермер хўжалигининг раҳбари Шарофатхон Япиева.

Х. АРАББОВЕВ олган суратлар.

ва» навларидан улкан хирмонлар яратилмоқда.

Вилоятимиз деҳқонлари бундай юқори ҳосилдорликка эришишнинг замини «Сара уруғ»да эканлигини тўғри тушунмоқдалар.

Бу йилги ўрим-йиғим мавсуми даврида «Купава», «Деметра», «Половчанка» навларидан чўл шароитида юқори ҳосил олинмоқда. Жиззах воҳасининг яратилажак улкан хирмонида деҳқончиликнинг барча сиру асрорларини пухта эгаллаган ва бу борада катта тажриба тўплаб, шуҳрат қозониб келаётган андижонлик ғаллакорларнинг ҳам муносиб улуши бор.

Шу билан биргаликда, вилоятимизнинг уруғчилик хўжаликларига синов учун экилган «Уманка», «Крошка», «Княжна» навларининг «Элита», «Супер элита» ва юқори репродукцияли навларидан ҳам биологик ҳосилдорликни аниқлаш якунларига кўра юқори ҳосил кутилмоқда.

Сизлар орқали, азизлар, бутун андижонлик қишлоқ хўжалик ходимларига, «Андижондон» ҳиссадорлик жамияти раиси Б. Жалоловга, Пахтаобод, Жалакудук ва Қўрғонтепа дон қабул қилиш корхоналарига Жиззах вилояти деҳқон ва ғаллакорлари номидан ташаккур билдирамиз.

Бундай ютуқларимизни янада давом эттириш мақсадида 2001 йил ҳосили учун вилоятимиз иқлим шароитларига бирмунча мос бўлган «Уманка», «Крошка», «Княжна» ва «Дельта» навларининг юқори репродукцияли уруғликларидан 20 минг тонна ажратишингизни сўраймиз.

Шубҳасиз, сизнинг ва андижонлик деҳқонларнинг бегараз ёрдамлари туфайли омборларимиз ҳар йилгига қараганда янада мўлроқ дон билан тўлиб-тошади.

Бу эса вилоятимиз, қолаверса, республикаимиз иқтисодининг мустаҳкамланишида муҳим аҳамият касб этади.

Б. СЕРИКОВ, вилоят ҳокимлиги деҳқончилик кенгаши раиси, **П. ЗИЁТОВ**, Жиззах тумани **Ҳ. Носиров** номли ширкат хўжалиги ижарачиси, **Ўзбекистон Қаҳрамони, Х. ШУКУРОВ**, вилоят ҳокимлиги ҳузуридаги оқсоқоллар кенгаши раиси, **С. РУСТАМОВ**, Ғаллаорол «Ғалла» илмий-ишлаб чиқариш институти директори»,

Жами 14 имзо.

Аввало жиззахлик биродарларимизнинг юракдан чиққан мактубларига барча андижонликлар миннатдорчилик билдиришди.

Ҳеч шубҳа йўқки, андижонлик деҳқонлар жорий йилда ўз зиммаларига олган 244400 тонналик, жумладан, 150 минг тонна уруғлик хирмонини бунёд этишиб, Президентимиз даъватига муносиб тарзда жавоб берадилар.

Дони мўлнинг гапи бутун бўлади, дейди халқимиз. Деҳқончалик бу пурҳикмат нақлнинг мағзини чақадиган зот йўқ. Деҳқоннинг кўнгли тўлдими, билингки, унинг ҳосили бўлиқ. Ҳосили бўлиқ бўлдими, билингки, уруғи сара. Андижонликлар қадамни янада шаҳдам олишаётганликларининг сири ана шунда.

Қ. АСҚАРОВ.

«Қишлоқ ҳаёти» мухбири.

(«Қишлоқ ҳаёти» газетасининг шу йил 27 июнь сонидан олинди).

МУНДАРИЖА

Суғориладиган ерларда ғалла ва дуккакли ўсимликлар илмий-тадқиқот институтини ташкил этиш тўғрисида.....	3
Янгича фикрлаб, янгича ишлашга ўрганайлик.....	6
Кириш.....	15
Суғориладиган майдонларда кузги ғалла етиштириш технологияси.....	16
Кузги нам тўплаш.....	17
Ерни экишга тайёрлаш.....	20
Уруғлик сифати ва уни экишга тайёрлаш.....	21
Экиш муддати ва меъёри.....	22
Суғориш.....	23
Озиқлантириш.....	23
Ўза қатор орасига кузги ғалла экиш.....	26
Бегона ўтлар, зараркунанда ва касалликларга қарши кураш.....	29
Бошоқли дон экинлари зараркунандаларига қарши кураш чоралари.....	36
Республика миқёсида суғориладиган ерларда экилаётган бошоқли дон экинлари навларининг тавсифи.....	38
Республиканинг лалмикор ерларида дон етиштириш.....	46
Текислик лалмикор минтақада ғалла етиштириш.....	48
Қир-адирлик минтақада ғалла етиштириш.....	48
Тоғ олди минтақаларида ғалла етиштириш.....	49
Тоғли лалмикор минтақаларда ғалла етиштириш.....	50
Кузги ғаллани ўғитлаш.....	51
Бегона ўтларга қарши кураш.....	52
Касаллик ва зараркунандаларга қарши кураш.....	53
Лалмикор ерларда экиш учун районлаштирилган бошоқли дон экинлари навлари.....	53
Ғалла ҳосилини йиғиштириб олиш.....	54
Андижон дони - юртимиз шони.....	56

Нашрга тайёрловчи:
Муҳаррирлар

Қ. Асқаров.
Ў. Раҳмонов,
Ф. Сиддиқов.

Мусаввир

З. Раҳматуллаев.

Техник муҳаррир

М. Худойбердиева.

Мусоҳҳиҳлар

М. Турдиев, М. Каримова,
М. Эргашев, О. Шукурова.

Теришга берилди 10. 04. 2000 йил. Босишга 4. 07. 2000 йилда рухсат этилди. Формати 60x84. 1/16. Ҳажми 4,1. «Андижоннома» газетаси компютерида тайёрланди. Офсет усулида 3000 нусхада «Андижон» нашриёти босмахонасида чоп этилди.

Буюртма № 1071

«Андижон» нашриёти босмахонаси
Андижон шаҳри, Навсий шохкўчаси, 71-уй.